

ZLATOROH

ZLATOROH

VYDÁVÁ SPOLEK VÝTVARNÝCH UMĚLCŮ
M Á N E S. V P R A Ž E.

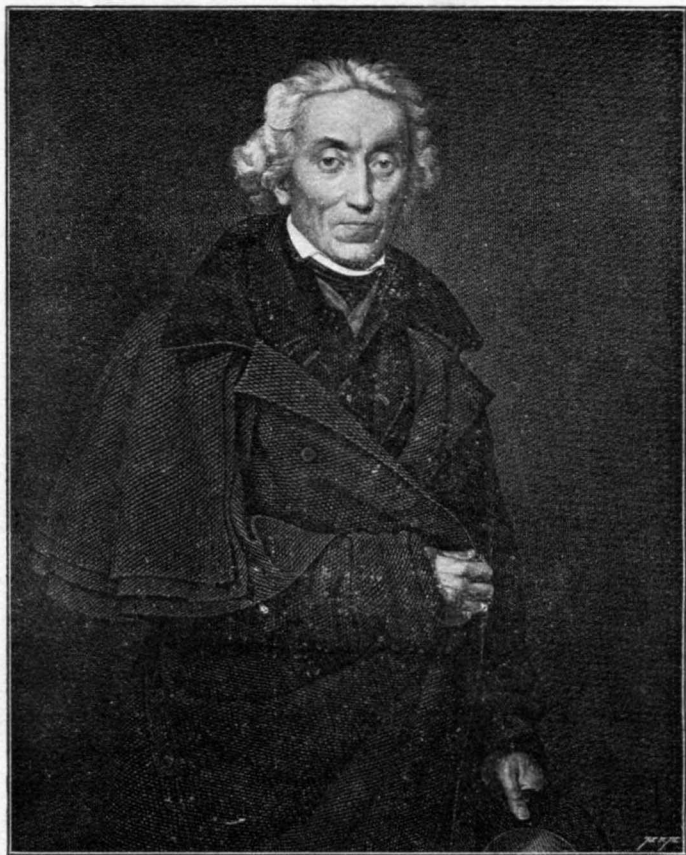
1. JOSEF MÁNES, napsal M. Jiránek.
2. JAN NERUDA, napsal Arne Novák.
3. PRAHA BAROKNÍ, napsal Arne Novák.
4. K. HAVLÍČEK, napsal E. Chalupný.
- 5.—7. BOŽENA NĚMCOVÁ, napsal V. Tille
- 8.—9. J. JUNGSMANN, napsal E. Chalupný.*
- 10.—12. F. PALACKÝ, napsal V. Chaloupecký.*
13. H. SCHWAIGER, napsal M. Jiránek.*
- 14.—15. M. ALEŠ, napsal Karel B. Mádl.
- 16.—18. J. VRCHLICKÝ, napsal F. V. Krejčí.*
- 19.—21. GALERIE V RUDOLFINĚ, napsal Antonín Matějček.*
- 22.—23. ZDENĚK FIBICH, napsal Josef Bartoš.*
- 24.—27. BEDŘICH SMETANA, napsal Zdeněk Nejedlý. I. díl
- 28.—30. JAN HUS, napsal F. V. Krejčí.
- 31.—32. MIROSLAV TYRŠ, napsal Josef Bartoš.*
- 33.—34. KAREL HYNEK MÁCHA, napsal F. V. Krejčí.
- 35.—37. FR. L. RIEGER, napsal H. Traub.
- 38.—39. J. B. FOERSTER, napsal Josef Bartoš.
- 40.—41. ARNOŠT DENIS, napsal Jindřich Vančura.
- 42.—44. JAN ŽÍŽKA, napsal Rudolf Urbánek.
- 45.—46. J. K. TYL, napsal Miloslav Hýsek.
- 47.—48. T. G. MASARYK, napsal Jan Herben. I. díl.
- 49.—50. T. G. MASARYK, napsal Jan Herben. II. díl.
- 51.—52. T. G. MASARYK, napsal Jan Herben. III. díl.
53. JOSEF DOBROVSKÝ, napsal Arne Novák.

Hvězdičkou označené svazky jsou rozebrány.

ЗЛАТОРОН
SBÍRKA ILLUSTROVANÝCH MONOGRAFIÍ

СВАЗЕК ПАДЕСÁTÝ ТРЁТÍ.

**REPRODUKCE Z GRAFICKÉHO ZÁVODU JANA ŠTENCE V PRAZE.
VYTISKL FR. OBZINA VE VYŠKOVĚ NA MORAVĚ.**

Josef Dobrovský
(podle Tkadlíkovy podobizny z r. 1821).

ZLATORO
SBÍRKA ILLUSTROVANÝCH
MONOGRAFIÍ
NÁKLADEM SPOLKU
VÝTVARNÝCH UMĚLCŮ
MĀNES V PRAZE

ARNE NOVÁK

JOSEF
DOBROVSKÝ

S 16 OBRAZOVÝMI PŘÍLOHAMÍ
A 3 FACSIMILE
VYDÁNO V PRAZE ROKU 1928

Zučeneckých a spisovatelských postav osmnáctého věku, které nastoupily, namnoze jen tápavým a nesmělým krokem, veliký a stále vítěznější pochod národního obrození, žije v paměti a povědomí českého lidu osobnost jediná: Josef Dobrovský.

I v učeném světě nabylo jméno mohutného dějepisného kritika Gelasia Dobnera zvuku jenom symbolického, v němž rozjihla živá individualita, kdežto jeho řádovému bratru a v lecčems i protichůdci Mikuláši Adauktu Voigtovi se nedostalo ani toho, ačkoliv vlastenecký piarista byl u nás po Balbínovi první, kdo v poznání národní minulosti spatřoval bezpečný prostředek k buditelské obrodě. Zapomenut jest Dobrovského druh a spolupracovník, František Martin Pelcl, jež rozčarování z germanisujícího josefinství učinilo obráncem české řeči a lidovým vyprávěčem české historie, a ironicky bolestný osud typického předchůdce stihl Fortunáta Durycha, u něhož se slavistice učil Josef Dobrovský: odborníci, kteří si ho občas z potřeby úplnosti vzpomenu, pozastaví se u tušení a podnětů, jež ve skutečnost proměnil jeho velký žák, neb upozorní na omyly, jež se staly později kvasem správného poznání. A docela stejně se vede také lidovým spisovatelům osvícenského století, jimž se v jejich době dostávalo dokonalé popularity: z tvůrce prstonárodního novinářství, Václava Matěje Krameria, nezbylo než jméno typisujícího přízvuku a z prvního uvědomělého básníka novočeského, Antonína Jaroslava Puchmajera několik čítankových citátů, ač jeho rokokové veršování mělo

evropskou orientaci a uměleckou ctižádost. Ještě před padesáti lety mluvil nadšený mikrolog o mnohých z mužů osmnáctého století jako o »předních křisitelích národu českého«, a hle, dnes se nám ztrácejí nadobro jejich fysiognomie jako tváře na zvětralé a rozpukané fresce, proti níž se spíkl čas a jejíž záchranu zmeškala obezřetná horlivost konservátorů.

Za to Josef Dobrovský si zachoval v Genesi národního obrození řád a hodnost patriarchy tak trvale, že se ho jako svého předka dovolávají i ti, jejichž příbuzenství s ním jest velmi sporné, a že jeho duchová autorita bývá citována i ve přích, kde by se jistě sám prohlásil nezúčastněným a nekompetentním. Individualita menší by se sotva hodila za působivé heslo, a s učencem, jehož dílo má dosah jenom odborný, nebylo by možno sto let po jeho smrti spojovati program národní charakternosti a osvětové práce. Jistě mnozí z těch, kdož se hrdě prohlašují za zákonné dědice Dobrovského, sahají jenom zřídka po jeho knihách a zachovávají lhostejnost k jejich problémům a proto se setkáváme ve veřejných projevech velmi zhusta s Dobrovským libovolně travestovaným, kdežto Dobrovský skutečný zaměstnává i odborníky tak málo, že posud neopatřili souboru jeho spisů a nedokončili vydání jeho korespondence. Neúprosný ničitel legend a krutý očišťovatel dějin od báji stal se ještě za života předmětem mythu, který skeptickému kritikovi dodal populárního kouzla a jehož se pak dychtivě chopili románopisci, naše doba pak nahradila tuto legendu domněnkami sice méně romanesk-

ními, ale stejně fiktivními. Avšak každý mythos jest právě důkazem, jak mnoho záleží současníkům a potomkům na osobnosti, kterou opřádá, a již pro svůj mohutný formát nemohl býti Josef Dobrovský svému národu lhostejný.

Byl za svého života mužem, jehož jméno vyslovovali učenci a spisovatelé za hranicemi na západě i na východě s podivem. Doma zůstával po dlouhá desetiletí samým středem myšlenkového života, jsa vrstevníkům nedostižným vzorem, žákům obávanou autoritou a na konec protichůdné mladé generaci nepohodlně geniálním zosobněním zásad, které popírala. Svrchovanost svého ducha, který stál nad věcmi a zpravidla i nad osobami, násobil Josef Dobrovský jasnou povýšeností povahy svobodné v nejkrásnějším smyslu. Strachu, jehož neměl před myšlenkami, neukázal ani před lidmi, úřady a veřejným míněním, a právě proto se cítil doma mezi šlechtou, která v jeho době byla jediným nezávislým stavem, ač nezapomínal svého prostého původu a třeba serád stýkal s lidem jako jiní aristokratičtí rousseauovci jeho doby. Rovnováha učenosti a charakteru ho uchránila před tím, že neupadl v pedanterii, a šíře jeho vědeckých zájmů nedopustila, aby ztuhl v úzkoprsém odbornictví, neboť různé nauky, z nichž v každé byl mistrem, se pojily ve velikou jednotu duchové kultury a to právě té, již na tehdejších stupni vývoje probouzející se národ potřeboval.

Snad toto vše bylo by stačilo, aby se jevil velkým mužem své době, ale sotva by to bylo Josefu Dobrov-

skému zaručilo trvalou slávu v budoucnosti, až by jeho knihy byly nečteny, jeho výzkumy překonány, jeho osobní kouzlo zapomenuto, tu bylo třeba ještě čehosi jiného. Iniciativnost jeho osobnosti a díla se jala působiti: bylť Josef Dobrovský v každém oboru své práce průkopníkem, a vedle stálých podnětů vědeckých tryskaly z jeho odkazu vzněty buditelské, jakým neodolaly osobnosti významu Jungmannova, Kollárova, Palackého, Šafaříkova. Dobrovským se zcela zřejmě počíná nepřetržitá řada vůdců národního obrození, jimž se cítíme zavázáni, i když snad jejich životního díla všichni podrobně neznáme, nejlépe, když právě jemu trvale přisoudíme čestný název patriarchy, který mu dávali rádi jeho vrstevníci.

Je-li autorita a sláva Josefa Dobrovského po celých sto let trvalá a nepopíratelná, nelze zároveň tvrditi, že by poměr potomstva k jeho osobnosti zůstával nezměněný a stejně vřelý. To, čeho se tak samozřejmě dostalo jeho přímému žákovi, Palackému, a jeho pozdnímu podobenci v jiném oboru, Havlíčkovi, nebylo údělem Josefa Dobrovského, v tom ho stihl podobný osud, jako protilehlého mu Josefa Jungmanna.

Krutá polemická kampaň mladých romantiků proti starému osvícenému kritikovi, která ztrpčila poslední léta Josefa Dobrovského, ulehla ovšem nad jeho hrobem, ač podezření a výtky v ní vyslovené ještě dlouho strašily v myslích. Nic z nich nepřijal do svého spanilomyslně spravedlivého a klidně velkorysého podání největší duch národní romantiky české, jemuž připadl

čestný úkol, rozloučiti se s patriarchou, jeho vlastní vychovanec František Palacký učinil to v půvabném spisku Učené Společnosti způsobem, který stejně ctí oslavovaného jako oslavitele. Ale i v této eloží, tak blízké klasickým vzorům západním, pojí se osobní přičylnost k patrné různosti v názorech, která není dána pouhým odstupem generace, duševní svět Dobrovského není duševním světem českých romantiků.

Protože ve vědě vládá romantiky trvá u nás o dvě pokolení déle než v poesii, zůstával poměr k Dobrovskému málem šedesát let uctivě chladný, a lesk jeho jména byl zastíňován trojhvězdím Jungmann, Šafařík, Palacký, bylo třeba naukového převratu, aby se Josefu Dobrovskému dostalo nového triumfu. Mužové, kteří provedli přehodnocení české duchovědy, byli filology a dějepisci slovesnosti jako Dobrovský a tudíž také jeho žáky, ve svém pozitivismu se blížili jeho osvícenství, posunuli v popředí veřejného života polemiku o stejné otázky, pro něž se kdysi byl Dobrovský rozešel s svými mladšími přáteli. Vědomě si napsali na svůj prapor jméno tohoto »ducha tak kritického a čestného«, postavili významně své knihy pod jeho patronát, a neváhal ani okamžik, aby v proslulé dějinné antitése Dobrovský-Jungmann obětovali — poprvé po půl století — Jungmanna na oltář Dobrovského. Podle vlastní náklonnosti a potřeby jali se uctívati v Dobrovském skeptického kritika a nesmiřitelného obrazoborce, jehož pochybování bylo plodné a jehož každý úder kladiva byl osvěžující — nacházeli v něm svého předchůdce,

kterého zahrnovali vděčností. Po velikém vítězství vědecké kritiky protirukopisné vjíždí Josef Dobrovský v triumfu jako mrtvý Cid znovu do naukového světa českého a stává se předmětem uctívání, které samo s sebou přináší vzrůst nové legendy, poněkud překvapující v ústech vyhlášených nepřátel legend.

Bylo by nejčestnějším výtěžkem stého výročí smrti Josefa Dobrovského, kdyby úcta chovaná k jeho jménu byla naplněna konkrétním obsahem, a kdyby jeho mohutná osobnost vystoupila před nás do plného jasu z teplé a nazlátlé mlhy domněnek legendárních, kterou ji obklopila nejprve obraznost básnická a později konstruktivní horlivost myslitelská.

Prvním velkým letopočtem v životním vývoji Josefa Dobrovského jest rok 1776, kdy třiaadvacetiletý magister filosofie a podjáhén vstupuje jako hofmistr do domu nejvyššího dvorského sudího a za nedlouho i nejvyššího purkrabího v Království českém, hraběte Františka Antonína Nostice, v té době prvního šlechtice v zemi.

Mladý a sličný Vilém Meister, který v krasoduchém světě panské elegance a mezinárodního vkusu zahajuje nyní svá pravá léta učení, měl za sebou krušné mládí, příliš často lkala do něho sociálně vyčítavá píseň harfeníkova. Vojenské dítě pluku a tábora, zrozené daleko od české vlasti otcovy, vyrůstá bez domova a národnosti, nedostatečně chráněno slabou matkou a surově trýzněno nevzdělaným otčímem. Jako bezmocné ptáče, unášené příliš silným větrem, hnán jest nahodilostmi osudu, které se počínají místem jeho narození, slovenskými Darmaty na uherské půdě. Náhodou jest jeho krásný a jasný dětský pobyt v Klatovech, náhodou i těžká chlapecká léta v drsném Horšově Týně, bez náhody by se nebyl dostal na augustiniánské nižší gymnasium v Německém Brodě, kde se v něm probudil Čech, ani na vyšší studia u jezuitů v Klatovech, jimž byl zavázán za základy své učenosti.

Klatovští Otcové Tovaryšstva Ježíšova rozhodli patrně o jeho učené dráze a poslali patnáctiletého studentika na filosofii do Prahy, zřejmě viděli v něm příštího novice své kongregace. Tuto dráhu nemohl vědecky dychtivý a nábožensky zaujatý chlapec nepo-

kládati za nejbávivější slib společenského povznesení a učeneckého šlechtictví, že Továryšstvo stojí necelých pět let před zrušením, netušili tehdy ani jeho pražští předáci. K nim náleželi tenkrát — v období, kdy do Čech opožděnými a neoslabenými paprsky padal věhlas Descartesův, Newtonův a Leibnizův — matematikové a fyzikové Stepling, Tesánek a Vydra, kteří pro Dobrovského měli patrně zvláštní přitažlivost, jistě tehdy větší, než stará tradice jezuitská, vykazující řadu vlastních, ale neuvědoměných předchůdců jeho, Balbína, Steyera, Konstance. Jenom mládí velmi nezkušené vidí životní cestu před sebou tak přímo napiatu a tak pohodlně vydlážděnu, zvláště vysvobozuje-li je z domova nehostinného a poměrů zahanbujících, záhy musí nahlédnouti, že se mýlilo. Před vstupem Dobrovského do noviciátu neležela jenom pražská léta se vši bídou chudého studenta, ale také filosofické studium, které ho trvale vyvedlo z bezpečného okruhu pravověrnosti jezuitské.

Na obzoru mladého filosofa se objevuje vedle milovaného jesuity Steplinga také laik a osvícenec Seibt, pražský vyslanec literární a filosofické revoluce evropského západu se silným, německo-nacionálním přízvukem; byl stilistou tak elegantním a řečníkem tak naléhavým, že nemohl zůstatilhostejný vnímavému studentovi, příchozímu z venkova. Josef Dobrovský přijímá od něho to, co měl tento krasořečnický a bezobsažný eklektik nejlepšího, vybroušenou formu a hrotitou ironii, takže se navždy odvrátí od převládajícího dotud slo-

hového baroka ve vědeckém výkladu a přepjaté patetičnosti výrazové, v tom záhy opouští své jezuitské učitele nadobro. Ale nadto slyší v německých přednáškách Seibtových poprvé velká jména kritické filosofie západní, která v tehdejší Praze mají přízvuk kacírský a seznamuje se s jejich významem, aniž pozitivně založená povaha jeho touží je sledovati na cestách spekulace a obecných koncepcí, nad něž již tehdy žák Steplingův staví jistotu poznání matematického, Descartes jest filosofem mladého klerika.

Ten se nerozhodl ani pro bohosloví ani pro řád jezuitský z potřeby náboženského vytržení, nebo ze sklonu pro teologické poznání světa a pravdy, naopak ještě před rokem dvacátým jsou u něho historicko-filologické záliby patrné, a biblické studium stojí zřejmě v popředí jeho zájmu. Tři čtvrti roku, které ztrávil v jezuitském noviciátu a jež ho přivedly poprvé do Brna, neznamenají mnoho v životě jinocha, jehož pravou skutečností jsou knihy a nauky, a když se po zrušení řádu vrátil opět do Prahy, aby dostudoval bohosloví, pokračoval prostě v přípravě k dráze učenecké, pro niž se rozhodl s bezpečností raného sebepoznání.

Biblická hermeneutika, která z pomocné nauky v osvícenském století rychle narostla v nebezpečně důsažnou biblickou kritiku, byla tehdy ze všech filologických oborů vědou nejmódnější a pronikala vítězně z protestantsky pravověrného Německa i na vysoké školy v Rakousku, ač se tomu katolické kněžstvo tuze bránilo, kdežto vládní reforma bohosloveckého studia pod-

porovala nový směr. Ernesti učil čísti biblické texty nepodjatým okem filologovým, Michaelis zasazoval jejich poznání do historického studia vůbec, Semler rozlišoval kaustickou kritikou literární složky Nového zákona, a již již se chystal Lessing opřít svou velkou autoritou bezohlednou biblickou lžikritiku osobivého rozumáře Reimarusa, která znamenala přímo odsudek křesťanství.

Právě v této době se zahlubává Dobrovský do biblického studia s horlivostí pravé učenecké povahy. Osvojuje si vedle starozákonních jazyků i jiné řeči orientální, čítá v hebrejských rukopisech, shledává si materialie k rekonstrukci biblického textu a poprvé si dobývá třiadvacetiletý vědeckých ostruh publikací rukopisných zlomků hebrejských z knihovny klementinské. Stává se přispívatelem učeného časopisu Michaelisova a byl by zůstal dlouho pouhým pražským členem jeho orientalistické družiny, kdyby mu nebyl nový přítel, kněz pavlánského řádu Fortunát Durych, důrazně připomenul plodnou pobídku mistra Michaelise, že pro rekonstrukci původního textu biblického dlužno použití i starých překladů slovanských.

Tento nade vše plodný objev, který brzy rozhodl o vědecké dráze mladého klerika, byl pro Josefa Dobrovského velkým překvapením, ale stejně ho překvapil také objevitel, muž zcela výjimečný v časovém svém okolí. Ve chvíli, kdy Josef Dobrovský sám, poslouchaje všech hlasů a podnětů své doby, uvolňuje a vychovává v sobě osvícence, kterým byl již svým přirozeným založením,

vstupuje mu na křižovatce životní do cesty první český vědecký romantik, muž prudkého citu, dalekých koncepcí, nedočkavé obraznosti a vnitřního ohně, jehož duševnímu rozletu nedostačují vlastní vrátké naukové poznatky — a přece si nemohl Dobrovský neoblíbiti Durycha o dvacet let staršího. Učil se od něho dychtivě ve slavistice a uštěďřoval mu naopak ze svých znalostí orientalistických; kritičností svou postřehl záhy nespolehlivost přítelových hypotéz, jeho nevědecké etymologisování, jeho předčasně syntetické závěry z látky jen zhruba otesané; zdrženlivý chlad racionalisty, který Dobrovského nikdy neopouštěl vůči citovému horování romantiků, bránil se vytrvale Durychovým výlevům o povaze starých Slovanů, o samobytnosti jejich kultury, o jejich oplodňujícím vlivu na vzdělanost sousedů. Ale přátelská důvěra k muži ušlechtilé povahy, jenž mohl býti příkladem obětavé nesobekosti, přenášela Dobrovského přes tyto rozpory v názorech, a důvěrný svazek mezi nimi potrval až do smrti Durychovy; mezi tolika učenými přáteli Dobrovského stojí na prvním místě Jan Křtitel české slavistiky, autor zlomkovité Bibliotheca Slavica.

Fortunát Durych nevedl Josefa Dobrovského do slavistiky jenom ve smyslu přísně vědním, nýbrž poukázal mu poprvé také na její význam buditelský: poznáním minulosti k uvědomění v přítomnosti! Tohoto rysu historických studií Dobrovský dotud vůbec neznal a ještě dlouho potom jej podceňoval, stavěje se pouhým přísně objektivním vyznavačem a pěstitelem

vědy pro vědu, čímž se sám ostře odlišoval ode všech romantiků. Ale jak v slovanské vzájemnosti, tak v národním obrození proud času byl daleko silnější než rozumová hrdost nezúčastněného učenice, kam se utíkal jako na osamělou výspu — dobové vlny zaplavovaly ostrov. Josef Dobrovský nakonec neodolal i osvojil si, byť s velkými výhradami kritického ducha a s opatrnou zdrženlivostí ve výrazu, buditelskou koncepci v slavistice i v české filologii, jak ji před ním hlásali Durych i Voigt, pokračující vlastně v úsilí prvního českého buditele pobělohorského, Bohuslava Balbína, který právě tehdy přicházel v Čechách konečně ke slovu.

K tomu potřeboval však mladý klerik širšího životního rozhledu, jehož mu nemohla poskytnouti ani posluchárna ani knihovna. Přišel včas do nejpřednějšího domu šlechtického v Čechách, kam ho jako pomocníka Pelclova svorně doporučili oba protichůdní jeho učitelé, jesuita Stepling a osvícenec Seibt.

V nosticovském paláci na Maltézském náměstí na Malé Straně shromažďoval se výkvět pražského vzdělanstva, které právě tehdy bylo v nejužším svazku s držiteli a vykonavateli veřejné moci. Byl to dokonalý salon po francouzském způsobě, kde vedle šlechty a úřednictva byli vítáni učenci a kde se hedvábná sutana kněžská černala mezi skvělými důstojnickými uniformami, vzdělané ženy se účastnily hovorů a pro umělce nebyl přístup nesnadný. Mluvílo se německy a francouzsky, někdy i vlašsky, latina se považovala již za řeč zastaralou a málo společenskou, ozvali se kdo po česku, působilo to překvapení, a mnozí členové nosticovské společnosti byli uvedeni tím v rozpak, ač jim českého vlasteneckého vědomí nechybělo.

A přece pouze zevní ráz salonu nosticovského byl mezinárodní, soustřeďovalt nejvyšší purkrabí kolem sebe vlasteneckou družinu z šlechticů, kněžů a učenců, kteří věrně trvali při domácích tradicích a právě je v duchu státoprávní politiky mobilisovali na obranu proti vídeňskému centralismu a josefínské germanisaci. Tyto snahy dodávaly jednoty společnosti, která se názorově značně lišila, neboť v ní byli stejně zastoupeni věrní odchovanci staré kultury protireformační jako vyznačiči nového osvícenství, náležející namnoze i ložím zednářským. Jedni sloužili vytrvale zájmům Říma, druzí jim soustavně podrývali půdu, ale ti i oni se obraceli odmítavě proti Vídni jakožto úhlavní nepřítelkyni Prahy. Stavovští šlechtici s Františkem Antonínem Nosticem v čele zdůrazňovali hlavně státoprávně politické zřetele

protivídeňské oposice, která mínila chrániti stará práva zemská, kněžstvo, řádové i světské, chtělo čeliti především proticírkevním úchvatům bezohledné státní moci a opíralo se o zásady protireformační, učenci-vlastivědci výmluvnými poukazy na slavnou minulost země a na vysokou kulturu národa pokoušeli se vzdorovati rakouské centralisaci a zároveň nenasytným choutkám germanisačním. Takto se šlechtická oposice stavovská zbarvovala víc a více vlastenecky, a vlastenectví zemské nabývalo stále zřejmějšího přízvuku národně jazykového — byla to zároveň průprava českého obrozeného hnutí i pokračování ve starých snahách pobělohorských vlastenců rázu Balbínova.

Nosticovský salón byl společenským střediskem téže kulturní skupiny, která se proti vídeňskému oficiálnímu osvícenství, zastoupenému v Praze emisáři velmi horlivými a podnikavými, ohlašovala již r. 1772 v proslulé kritické revui a o tři léta později sdružila v Soukromé Společnosti: zájem historický, horlivost vlastivědná, jazykové i kmenové uvědomění české, smysl pro slavistická studia slučovaly zde šlechtice i kněžstvo, pokrokovce i racionalisty, stoupence nových vědeckých metod i epigony barokní učenosti. Tři mužové zosobňovali toto vlastenecko vědecké snažení nejpříjemněji také je stavěli mladšímu Dobrovskému před oči: zakladatel Společnosti, geolog Ignác rytíř Born, a jeho oba přátelé, literární dějepisec Mikuláš Adankt Voigt i historik František Martin Pelcl, hlavní hofmistru Nosticů. Zjistivě duchaplného šlechtice Borna a z vážného řádo-

vého kněze starodávné učenosti Voigta, obou Němců rodem, učinilo teprve pražské hnutí vyznavače českého zemského vlastenectví, kdežto v tvárném Rychnovanu Pelclovi, který nejednou zakolísal, probudila vídeňská germanisace české srdce, dlouho uspané prostředím i poměry.

Jak intenzita útoku z Vídně tak nebezpečí situace v Čechách se právě stupňovaly za posledních let vlády císařovny, kdy její nedočkavý syn a spoluvládce pozvolna odhaloval své převratné plány a čestnou prostotou svého života nakloňoval si také ty, kdož zamítali osvícenský radikálismus vášnivého fanatika rozumu. Ačkoliv celá politika císaře Josefa II. směřovala proti oběma hlavním mocnostem v Českém království, proti šlechtě a kněžstvu, ačkoliv jeho dětinská koncepce pokroku bez vývoje, jeho samolibé nadšení pro přítomnost, spojené s pošetilým opovržením minulosti, jeho prostoduchá víra v zázračnou moc zákonů a nařízení hluboce urážely český tradicionalismus, ačkoliv vyhlásil mnohem důsledněji než jeho matka vyhlazovací válku národnímu jazyku a uvedl v lehkost poslední zbytky státního práva, nechybělo mu v Čechách ctitelů a to i mimo selský lid, jemuž byl skutečným osvoboditelem. Nepočítáme k nim ovšem oficiální osobnosti rázu Seibtova neb Rieggrova, jimž se nad to zamlouval vytrvalý germanisátor, ale i mužové česky a samostatně smýšlející promíjeli císařově politice mnohé z vděčnosti za uvolnění, jež přinesl do náboženského i sociálního života. I nechyběli mezi obdivovateli tvůrce tolerančního

patentu a rušitele nevolnictví ani osvícení kněží, ač značně omezil jejich veřejnou moc, ani vzdělání šlechticové, jejichž výsad a prospěchů se citelně dotkl svými reformami poddanskými a pozemkovými. Zvláště mladé vzdělanstvo vyrůstalo v úctě k panovníku stejně zanícenému jako nešťastnému, věřic, že se ráj na zemi, slibovaný josefinismem, opravdu uskuteční, ti pak z inteligence, kdož přišli zdola, pocitovali k císaři vděčnost krve za bratry i za předky.

Souboj vídeňské centralisace, hláсанé i prováděné byrokracií, s českým tradicionalismem, vedeným šlechtou, byl prudký v celém předposledním desetiletí věku osmnáctého, a v paradoxu, jehož se nejméně nadál málo předvídavý panovník, probuzení národa českého těžilo stejně z obecného uvolnění hmotných i duševních sil, které přineslo josefinství, jako z národně tradičního odporu proti politice vídeňské. Nikde nebylo lze toto dění pozorovati z větší blízkosti, než právě u Nosticů, Josefu Dobrovskému, dotud nezasvěcenému do veřejných poměrů, sotva se mohlo dostat lepší školy. Jeho chlebodárce hrabě Nostic byl přední mezi vůdci opozice proticísařské, jeho druh v povolání i v učeních snahách Pelcl, s nímž se stále důvěrněji zblížoval, usku- tečňoval ve vlastivědě snahy vlastenecké tradice, bornovská družina, která byla u Nosticů jako doma, chystala na posilu týchž záměrů Českou Společnost nauk, také citové zanícení slavisty Durycha, který právě tehdy měl na Dobrovského vliv nejsilnější, šlehalo z osamělé jizby učencovy stejným směrem.

Ale mladý Dobrovský nemohl se přece jednoznačně rozhodnouti ač ho okolí občas strhovalo k projevům odporu vůči rakušanství i Vídni. Josefinismus jako hnutí pokrokové orientace mělo silnou přitažlivost na mladého osvícence a bylo hlavně svými nábožensko-politickými reformami patrně sympatické ironickému exjesuitovi, který zanedlouho měl spojití své osudy právě s těmito snahami režimu na čas vítězného. Po slechlsice povzbuzení Durychovi a Pelclova, aby svou naukovou činnost věnoval vlastivědě a slovanské filologii, která s ní těsně souvisela, ale mínil, že nemusí prozatím přiznati barvu v národně politickém sporu obou stran. Zvykl si vůbec podřizovati hnutí citu potřebám rozumového poznání a stavěl vědu, tuto bezmezně poslušnou služebnici pravdy, nad všechny ostatní projevy lidského ducha. Učenec Dobrovský vstupuje na kolbiště a brzy se k němu upírají zraky vědecké Evropy.

Po krušné době školské a vědecké průpravy, spojené se zápasem o suchou skývu, nadchází Josefu Dobrovskému u Nosticů deset jasných let soustředěné práce a prvních naukových úspěchů. Vychovatelství čtyř mladých hrabat, o něž se dělil s Pelclem a Schallerem, zaměstnávalo, ale nevyčerpávalo, přinášejíc do života příjemné střídání města i venkova a povinností společenských s prací v studovně. Pražský palác poskytoval bohatou knihovnu, vábíci filologa i historika, měšický zámek i villegiatura jindřichovská zvaly vyznavače Horatiova mezi mírné půvaby venkova, ušlechtilé panstvo chovalo se všude k jemně rozmarnému, vtípně ironickému, mladistvě svěžímu klerikovi s gracií hostitelů a bez povýšenosti chlebodárců, zvláště když přátelství mužů jako Neuberka, Borna, Vydry a brzy také členství v právě založené České společnosti nauk povznesly mladého muže vzácných hodnot osobních také společensky.

První desetiletí vědecké činnosti Josefa Dobrovského, v němž se z orientalisty a biblického hermeneuta postupně přerouzuje na slovanského filologa, kdy k jazykovědci přistupuje rovnocenně historik slovesnosti a kdy se dějzpytec přihlašuje nejenom pomocnou prací pro přítele Pelcla, ale i samostatnými studii, — toto desetiletí má všechny znaky literárních počátků ducha založeného kriticky. Z oprávněné hrlosti nad vlastními rozsáhlými i důkladnými vědomostmi, z pocitu duševní síly převyšující předchůdce i vrstevníky, ze šťastné iluse mládí, které vidí svět před sebou otevřený, vzniká při-

rozeně osobivé a nesnášenlivé vědomí převahy. Mladý genius, sám v sobě ještě nehotový a nedostatečně odhadující cenu osob i význam poměrů kolem sebe, vyhledává polemiky a chová se v nich nezřízeně, dráždí autority a se samolibou svévolí sahá na předměty i myšlenky posvátné většině vrstevníků, nešetřících, hluboce zakořeněných a starších druhů, požívajících obecné úcty, útočí zbytečně a musí-li couvnouti, nepřizná se ke své porážce — jsa mlád, zdrav a nadán překypujícími silami, libujesi, jako mladý Lessing před ním, v umění dělati si nepřátele.

První polemické tažení, které Dobrovský jako bibličský kritik ze školy Michaelisovy podnikl proti t. zv. evangeliu Markovu, požívajícímu od dob Karlových v katedrále svatovítské úcty liturgické, dopadlo vítězně, třebaže proti odvážnému klerikovi obrátilo všechno pravověrné kněžstvo s arcibiskupem v čele. Opojen úspěchy zašel Dobrovský příliš daleko v kriticko-polemické srážce s učeným vydavatelem Balbína, premonstrátem Rafaelem Ungarem, odpůrce byl Dobrovského nejen o deset let starší, ale daleko klidnější a věcnější, takže při vyhrál alespoň povahově a na konec se velkomyslně smířil s nakvašeným ještě jinožským protivníkem. Bez osobního zahrocení zůstaly odborné historické i slavistické přestřelky s Durychem a Dobnerem, o nichž mluví první monografické práce Dobrovského v Pojednáních Učené společnosti. Také oba první kritické časopisy Dobrovského, Böhmisches Literatur a Literarisches Magazin, byly polemicky nabroušeny a

protitradičně zaujaty, učený kritik v nich rád ironisoval, ba občas i lidsky zesměšňoval zastance opačného mínění, nedůvěru k autoritám spojoval s autoritativností vlastního tónu, jako hromadu starého rumu odbýval starší skurilní učenost a s tváří objevitele předváděl vlastní pozorování i nálezy, které činil sic enesoustavně, ale nepřetržitě jako ten, kdo tvoří z přebytku sil. Osvětlili bychom poněkud tyto první kritické zájezdy třicetiletého Dobrovského, kdybychom je uvedli v obdobu s berlínskými a wittenberskými Dopisy, jimiž o čtvrtstoletí dříve poplašil pedanty a orthodoxy jeho vzor Lessing, nebo spíše s úvahami a posudky, kterými o století později jeho obdivovatel Masaryk v Athenaeu připravoval vědeckou revoluci?

Mohutné sebevědomí mladistvého Dobrovského nebylo však výrazem osobní samolibosti, nýbrž plynulo spíše z pevného přesvědčení, že jest sám mluvčím nové a jasné epochy pravého poznání: právě tenkrát v příjemném optimismu mládí podléhal naivní víře osvícenství, že nyní nadchází po temném a barbarském středověku vytoužený věk rozumu. Cítil, že žije »za jasného poledne, kdy paprsek osvěty všechny mráкотy mozkové daleko za náš obzor zahání«, a byl na to nemálo hrd. Kde mohl, pichlavě ironisoval nábožné pověry lidu, dogmatické články církve, přežitky tradice náboženské, zastával se moci státu nad církví, zamítal kněžské bezženství, doporučel duchovenstvu práci rukou na poli, ale především uváděl v lehkost mudráctví scholastické, sofistiku mnišskou, těžkopádnou erudici barokní. Ne-

mýlil se ani v nejmenším, pojímal-li již tehdy svou činnost jakožto palaestru, na níž se koná zápas novověkého ducha kritického proti zastaralé vládě autority.

Tři velké osobnosti osvícenské doby daly na světovém fóru monumentální výraz metodě myšlení a psaní, kterou Josef Dobrovský u nás v osmnáctém věku zosobňuje nejdokonaleji. Každý z těchto mužů vložil do metody kromě myšlenkového napětí také kus svého osudu, kus svého temperamentu, kus svého mravního určení: Descartes, Bayle, Lessing.

Skvělý rozkvět matematických a fyzikálních nauk na pražské universitě za vůdcovství Steplingova a Tesánkova uvedl do Prahy vítězně vedle osobnosti Newtonovy také jméno a dílo Descartesovo, před nímž se ještě v prvních letech osmnáctého věku klementinská kolej křížovala jako před bludařem, nastrčeným od ďábla. Mladí adepti vědy, kteří si učinili úkolem svého života místo předsudků a domněnek dosáhnouti jistoty a nepochybnosti a kteří potřebovali bezpečného prostředku proti své skepsi, nalézali u velkého Cartesia radu, aby si v myšlení vzali za vzor matematickou metodu, jejíž postup jest jasný a zřetelný a jejíž výsledky jsou evidentní. Tento pokyn přicházel vhod zvláště povahám racionalistickým, a nikdo ho neuposlechl ochotněji, než právě Dobrovský, jenž sám prožil descartesovskou ne důvěru k hotovým názorům a ke běžným předsudkům a jenž skoro od přirozenosti spoléhal na vlastní činnost rozumovou, také jemu bylo pochybování projevem silné a odvážné snahy po pravdě, kterou odlišoval od pouhého sbírání vědomostí a o jejíž dosažitelnosti byl plně přesvědčen. Od mistra se naučil pro celý svůj vědní obor postupuspořehlivému: nevycházet

nikdy z autorit, nýbrž z látky samé, náležitě urovnané a utříděné, z ní si odvozoval more geometrico principy samozřejmé a odsud vyvíjel věty další, důsledky sňaté s faktů snažil se vždycky dokázat, ježto jinak jich přimouti nemínil.

Ale předmět životního studia Dobrovského byl nadobro jiný, než jaký si byla obrala kritická filosofie Descartesova, od níž přijal hlavně noetický základ a myšlenkovou metodu. I potřeboval ještě učitele a vzoru, který by Descartesovu filosofickou kritiku přenášel do zkoumání historického a vůdčí zásady mistrovy osvědčoval v drobné vědecké praxi, našel jej v proslulém původci Dictionnaire historique et critique, v Pierru Baylovi, jehož samo jméno mělo mezi pravověrci, autoritáři a církevníky zvuk přímo ďábelský.

Pierre Bayle nebyl ani samostatný myslitel, ani vynikající spisovatel, nýbrž právě jen kritik, který zkoumal, osvětloval a opravoval cizí chyby a omyly, nahromaděné povrchní polyhistorií a lehkovážnou ortodoxií předchozích století. Opatrně a s plodnou skepsí ohledává všechny doklady pro běžné mínění a nikoliv autorita, nýbrž důkaz mu stačí, aby je ověřil. Neposkytují-li mu důkazy jistoty, nezatajuje, že věc zůstává spornou, pouhé důminky pranýřuje a pro rozpory a sporné otázky má čich nevyrovnatelný. Není dosti podružného data v politických dějinách, ani dosti nesprávného knihopisného neb biografického údaje v článku o zapadlém učenci, aby mu nestály za dlouhou, monografickou výpravu k původním pramenům, jde-li při tom

zároveň o vyvrácení legendy, otřesení pověrou, ospravedlnění muže křivě nařčeného, podniká hollandsko-francouzský rytíř snášenlivosti a nenáboženské mravnosti výpravu tu sočítým nadšením. Ale toto filosofické a mravní zanícení Baylovo dlužno v jeho přísně a většinou suchopárně věcném textu a v jeho jednoslabičných poznámkách hledati právě tak pozorně a trpělivě, jako projevy jeho kritického pojetí dějin a vzdělanosti: mluví rád meziřádky, vkládá ironii do přívlastku neb příslovce, posmívá se pouhým dovedným sestavením faktů.

Všemu tomu se naučil Josef Dobrovský pro své historické a kritické dílo životní z Baylova historického a kritického slovníku, nahrazuje stejně jako jeho mistr mechanickou polyhistorii polyhistorií kritickou. Přesná kontrola pramenů, odpor proti citátům z druhé ruky, nespolečání na autority, vášně pro historickou empirii ukazují u něho zřejmě k baylovské pracovní metodě. Záliba v drobných naukových kontroversích, trpělivost při sestavování kritických komentářů, nesnášenlivý odpor k pouhé erudici předešlých pokolení prozrazují i povahové spříznění s Baylem. A konečně spojuje mistra se žákem stejný entusiasmus a to právě ten, jenž jest příznačný pro osvícenský věk: láska k pravdě ohrožené předsudky, spravedlnost ke kacířovaným obětem přesvědčení, snášenlivost náboženská i občanská. Ozbrojeni až po zuby, hotovi kdykoliv vyraziti, milující klání nadevšecko, jsou oba pravými rytíři ducha.

Vykračuje-li si Josef Dobrovský ve svém osníří lehčeji a pružněji než Pierre Bayle, jest to především

proto, že mezi nimi leží celé století, které i v naukové literatuře prodělalo velký přerod od pompesního baroka k rokokové grácii, Dobrovský grácii tu má, i když píše po latinsky. Ale jest především vynikajícím stylistou německým, kterému věru nemusil Seibt vraceti sobotales: o učených otázkách jedná s elegancí, pedantické předměty vykupuje darem vtipného podání, nikdy nezapomíná na vybroušené pointy, ironické obraty, překvapující aperçus. Starší z jeho vrstevníků, Dobner, Durych, Voigt, Procházka, připadají proti němu barokně těžkopádní, jakoby z jejich knih a článků čísel zatuchlý vzduch klášterů, ačkoliv myšlenkově se od nich snažili emancipovati.

Byl-li Dobrovský prvním zástupcem tohoto slohu na české půdě, nebyl ani zdaleka jeho tvůrcem. Dávno před ním ukázal Lessing, kterak učenou disertaci a vědeckou polemiku naplniti literárním temperamentem, vtipem a epigramatičností a tím vysvoboditi z nebezpečí pedanterie. V Literárních dopisech, v Laokoontu, v Antikvářských listech spojil vědu a slovesné umění, naukovou dialektiku a slohovou antitesi, odborný důkaz a jiskřivou konversaci podle potřeby svého temperamentu v podivuhodnou a často okouzlující jednotu. Vzdálený odlesk toho jest u Dobrovského, ač českému klerikovi z doby josefinské chybělo nadobro, čím se právem honosil německý magister z tábora Bedřicha Velikého: citlivý a živý smysl pro poesii, stálý psychologický zájem o nitro lidí skutečných a fiktivních, umělecká radost z virtuosity slova i myšlenky.

Spisovatel kritické úvahy o pražském evangeliu svatého Marka, kterou proti sobě popudil mocnou hierarchií, nemohl očekávatí výhodné kariéry na dráze duchovní, pro niž měl odbornou přípravu, ostatně nesnažil se ani do svého třicátého roku dosáhnouti kněžského svěcení. Když dokončil svůj vychovatelský úkol u Nosticů, ohlížel se na základě svých naukových prací, zda by našel veřejné postavení jako profesor bohosloví nebo jako knihovník, ale netrápil se příliš, když se mu nedostalo ani tohoto ani onoho. Okusil velmi záhy, jak sladce chutná zlaté ovoce hmotné nezávislosti a v statečné sebekázni zvykl si požívati ho i za podmínku životního uskrovnění. Šlechtičtí příznivci poskytovali mu právě tolik, kolik nejnutněji potřeboval, a spanilomyslně mu naznačovali, že to nečiní z povinnosti k vysloužilému hofmistroví, který zachránil jednoho ze svých svěřenců s nasazením vlastního života, nýbrž spíše z úcty k uznanému učenci, dodávajícimu lesku jejich domu. Byly to životní formy aristokratického věku osmnáctého, který nežádal po učencích, aby byli zároveň státními úředníky v pevných hodnostních třídách a připouštěl úplnou duševní svobodu pro vynikající jednotlivce, hmotně závislé na zámožném panstvu.

To však nemohlo býti pochuti strohému a přímočarému josefinství, jež mínilo všecko — duševní činnost v to počítajíc — zestátnit a zbyrokratisovat a domýšlivě prohlašovalo tuto novou tyranii za pravé osvícenství. Jeho protišlechtickému radikalismu bylo ovšem trnem v očích, že aristokrati ducha tak vydatně, třebaže jenom

morálně, podporovali aristokraty rodu, a proto se vídeňská vláda snažila dostat předáky inteligence do svých služeb a ochotně jim nabízela dekreta, místa i pensijní opatření. Josef Dobrovský, který, nejsa valného politického rozhledu, stále kolísal mezi šlechtickou politikou pražskou a vídeňským josefinismem, neodolal a jsa na životní křižovatkce bez pevného zaměstnání, přijal nabídku vládní, aby se stal při postátnění bohosloveckého studia ředitelem t. zv. generálního semináře. Snad měl opravdu přímý zájem o povznesení úrovně mladých theologů, snad chtěl dokázati hierarchii, že dovede zastávati na bohoslovném učilišti místo, jaké mu kněžstvo, podřízené arcibiskupovi, tvrdošíjně upíralo, snad rozhodlo výmluvné slovo a vzácná osoba panovníkova důvěrníka, filosofa z Chrásti, biskupa Háje, který k tomu konci udělil Dobrovskému v jeho třiatřiceti letech kněžské svěcení.

Ostatně Hradisko u Olomouce, kde byl generální seminář, nemohlo býti označeno jako kulturní pustina. Kněžské a vojenské město Olomouc mělo svou universitu, svou Učenou společnost, jež byla starší než pražská, své knihovny a své osvícence, z nichž bohužel přímý podřízený Dobrovského, pedantický osvícenec Václav Stad, byl nejméně příjemný. Dobrovský velmi pilný za olomouckého tříletí, jak úředně, tak vědecky, srostl tehdy s moravským učeným světem a stal se i v něm autoritou.

Avšak generální semináře byly tak radikálním výrazem krajního josefinství, že s ním zároveň vzaly za

své. Sotva dosedl na trůn po Josefovi jeho bratr a protivník Leopold II., vrátil se Josef Dobrovský jako pensista a exspectant do Prahy, obtížen slibů, jichž nikdo nemínil vážně splnit. Čekal na to po 38 let a postupně přestával čekat, když se všechny plány na katedru neb knihovnictví v Praze či ve Vídni ztroskotaly a když viděl, že se uprázdněná místa, pro něž byl sám nejlépe kvalifikován, obsazují jeho žáky nebo mladšími přáteli. V mládí se naučil opovrhovati penězi a nikdy by nebyl za plat prodal osobní nezávislost ani volný čas k práci, později poznal, že lze býti autoritou bez autoritativního veřejného postavení, v pozdějších letech navykl způsobu života, který vylučoval, aby byl vázán úředními hodinami a povinnostmi. Za zešněrovaného věku Františkova jevil se již výjimkou rokokový abbé, počítaný k šlechtické společnosti, osvícený exjesuita, jenž nemusil přísluhovati a poklonkovati ani vysokým úředníkům ani nově mocné hierarchii, svobodný učenec, stýkající se po voltairovsku a po gallianiovsku s představiteli moci jako s lidmi sobě rovnými. Romantická generace již nechápala těchto forem života jako nechápala jejich duševního obsahu.

Jeho žák, hrabě Bedřich Nostic, nabídl mu pohostinství v Praze a koupil pro učeného samotáře, který občas býval nedružným podivínem, zahradní domek na Kampě. Na venkov ho zvalovali hrabě František ze Sternberka-Manderscheidu a jindřichohradecký hrabě Evžen Nostic a zvláště na panství tohoto, do Chudenic na Klatovsku, Dobrovský dojížděl rád, miloval od

dětských a studentských let mírné pošumavské podhoří, důvěrně se tam stýkával s lidem, okřival tam ze své duševní choroby a zanechal tam po sobě lidovou legendu, kterou pak A. V. Šmilovský zpracoval v utěšené selance *Za ranních červánků*. Vytrvalý chodec, botanik, zahradník byli protiváhou neúměrně pilnému učenici, který vysedával dny a noci nad rukopisy, slovníky, excerpty, psával krásným drobným písmem a elegantní latině neb němčině přátelům dlouhé listy plné odborného poučení, shrnoval nejprve v drobných monografiích neb zlomkovitých sbornících, později však v rozsáhlých souborných dílech bohaté výsledky svého studia.

Pod duševní rovnováhou filosofa a učenice seskrýval jakýsi neklid, který nemožno nepostřehovati také v pracovním postupu jeho děl, rychle střídajících historicko-filologické obory a temata. Měnil rád bydliště, opouštěl, jak jen mohl Prahu, kde ho kromě urozených příznivců poutala hlavně Česká Společnost nauk, pravidelně zajížděl do Vídně, do Lužice, do odlehlých koutů Čech i Moravy, vydával se na cesty, daleko přesahující míru běžnou v této době pohodlného zápečnictví. Prozkumné a učené pouti Josefa Dobrovskéhorazil Goethe nezapomenutelně případné slovo o cestách herodotovských, kdyby byly se uskutečnily všechny odvážné plány, které ještě věkem sehnutý stařec spřádal, byl by se vydal až na Kavkaz za sídlem domnělého kmene Čechů, do Makedonie ke kolébce staroslovanštiny, na posvátnou horu Athos za starobylými církevními rukopisy.

Ale i tak pronikl daleko, a po třikrát vidíme ho v průvodu urozených přátel na velkých vědeckých výpravách: r. 1792 a r. 1793 s Jáchymem ze Šternberka ve Švédsku a Rusku, r. 1794 s Bedřichem Nosticem na Rýně a přes Bavorsy a Tyroly v Benátsku, r. 1815 s Františkem ze Šternberka-Manderscheidu v jižním Německu, zvláště Frankfurtě a Mnichově. Knihovny, archivy, musea, kde chovali nějaké slovanské rukopisy, byly cílem, ale k zpytavému jeho zraku a rozumu nemluvil za hranicemi jenom papír, nýbrž každý projev slovanského života v přítomnosti i každý doklad slovanské dávnověkosti, takže mosaikové kamínky, které s námahou i obezřetností shledával nejen rozptýleny, ale i otlučeny a smazány, se mu zvolna pojily v celek, v jednotu, v soustavu. Právě proto se mu tak upřímně podívoval Goethe, cítě v něm patrně příbuznou povahu vědeckou, vždyt také jeho názorová empirie, nesusoucí se především k předmětnému myšlení, snažila se pozorovati, pochopiti, popsati a určití jednotliviny, ale pak od nich dospěti k celistvosti spojitě a soustavně.

Mnohem dříve, než se stal autoritou ve vědeckém světě odbornými pracemi mluvnickými, Josef Dobrovský dosáhl autoritativního postavení v domácím písemnictví jako kritik jazykový. S bezohledností sebevědomého bouřliváka zaútočil ve svých kritických časopisech na samozvané a domýšlivé zákonodárce mateřské řeči a nic nehledě na vážnost, jíž požívali, sesadil je s jejich povýšeneckých míst, která zaujali jenom proto, že vystoupili v době, která neznala ani kritické kontroly, ani vědeckého svědomí. Avšak toto na pohled revoluční vystoupení bylo v podstatě službou tradici, kázni, řádu, obnovovalo dějinnou souvislost násilně přetrženou, hájilo práv skutečnosti proti samolibé zvůli pedantických fantastů a spoléhalo při tom na empirii, řízenou stále jasným a bezpečným rozumem, jehož klidná zralost překvapovala u kritika tak mladistvého.

Osvícenému a osvícenskému rozumu Josefa Dobrovského se nic nepřičilo do té míry jako baroko jakéhokoliv druhu, velmi záhy si znechutil poslední jesuita jesuitský sloh s jeho přebytkem plané dekorativnosti bez konstruktivních živelů myšlenkových, jaký se ještě v osmnáctém století pěstoval v jeho řadě a to nejenom výtvarně. Docela zvláštní jazykové baroko rozplemenilo se cizopasně v puristických snahách, návrzích a výmyslech lžifilologických novotářů, postupujících od Rosy přes Vusína až k Václavu Pohlvi a Maxm. Šimkovi, kteří postupně zkarikovali národně obranné a esteticky prohloubené snahy sedmnáctého

věku o původnost, správnost a bohatství spisovného jazyka. Nemohouce se spoléhati ani na tradiční povědomí, ani na přirozený cit, neznajíce ani starých památek, ani řeči lidové, opovrhující pravidly mluvnickými a nedbajíce poučení, jaké poskytuje srovnávací mluvnice příbuzných jazyků slovanských, upadali nejprve v libovůli, ale brzy se odvažovali smělych schválností, u nejosobivějšího z nich, Václava Pohla, komorního přídveřníka Marie Terezie, shledal Josef Dobrovský mimoto panovačnou domýšlivost úředního centralisty vídeňského, který míní své pošetilosti ex offo nařizovati a provincii oktroyovati. Otrocké napodobení německé skladby, německého slovosledu, německé fraseologie se pojilo v pitvornou jednotu s křečovitým úsilím o ryzost a čistotu slovníkové látky, preciosní snaha vyjadřovati se vznešeně a neobvykle nezabraňovala trapnému vulgarisování mluvy, neologická vášeň a puristická nesnášenlivost závodily v návrzích hromaděných bez rozmyslu a ostychu.

Toto všecko uráží v Dobrovském především empirika, který nepřestává studovati starou literaturu, živou mluvu lidu a pro srovnání veškeré jazyky slovanské. Jsa pevně přesvědčen o tom, že v otázce správnosti jazykové nerozhodují subjektivistická stanoviska, nýbrž naopak hlediska co nejobjektivnější, zavrhne úplně zřetel k osobnímu vkusu a postaví proti němu obecný usus, o němž rád opakuje klasický verš svého oblíbeného Listu Pisonům: »quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi.« Takto zdůrazňuje především konser-

vativní a konservační síly vývoje jazykového a zachraňuje tradici češtiny, jíž bylo třeba pro novočeský jazyk spisovný. Stejně významno jest, že důtklivě ukazuje k živým a lidovým prvkům jako k omlazující míze řeči literární, čímž zabrání, aby se jazyk mluvený a jazyk psaný odcizily.

Ale tvořivých sil řeči jeho racionalismus nedoceňuje a potřeby stálého obrozování jazykového nechápe, ač teoreticky přiznává básníku i odbornému spisovateli právo analogickou cestou vytvářeti nové významy pro nové pojmy. Jenom ztěžka porozumíme tomu, že muž, který tak rád naslouchal lidové mluvě, který projevil tak názorné ucho pro nářečí, který s chutí občerstvoval i vlastní sloh příslovími a pořekadly, mohl pokládati vývoj češtiny za uzavřený a mohl ulpívati na slovním pokladu vyváženém z Kralické bible a z doby veleslavínské: tu ještě za života daleko ho předhonił vývoj, a mladá generace nemohla dáti patriarchovi za pravdu, pronikajíc sama daleko bystřeji k organické podstatě řeči, která jí nebyla odkazem mrtvé národnosti, nýbrž samým srdcem národnosti živé.

Rozsáhlou látku, kterou Dobrovský od mladosti v starých památkách i v ústech lidu shledával, kriticky rovnal a řídil, stále kontroloval z pramenů, uváděl srovnávacím studiem s jinými jazyky slovanskými v přehlednou jednotu, si postupně zpracovával vědecky, až mohl od menších monografií pokročiti k soustavným a rozsáhlým dílům, v nichž z empirické látky jasně a logicky sestrojoval pravidla mluvnická. Také jeho mládí

propadalo dosti dlouho fantomatické libovůli tak zvané filosofické mluvnice, již se rozumělo etymologisování, pohřešující prozatím jak metody tak nutné hláskoslovné výzbroje. Ale odsud se mu vylupovala zvolna skutečná věda, kmenosloví na základě srovnávacím, v němž byl Dobrovský tvůrce a průkopník, jak po prvním náběhu z r. 1790 ukazuje zvláště slavná *Die Bildsamkeit der slavischen Sprache* r. 1799, vědecky bezpečný sestup ke kořeným základům řeči se jevil přísnému empirikovi proniknutím k božskému tajemství jazyka.

Přes to vlastní osobitost gramatika Dobrovského, shodná s jeho celým vědeckým naturelem, se zjevuje jinde: v pevném, světlém a přehledném daru velmi jednoduché a přesvědčivé klasifikace mluvnických zjevů a v plynoucí odsud schopnosti odvoditi pravidla, poznáváme tu přesného logika ze školy Descartesovy, pravého syna racionalistického století, učenice, který myslí a pracuje more geometrico. Tímto neúchylně přesným a směle zjednodušujícím smyslem odvodil a stanovil také zákony českého přízvuku a sestrojil na nich českou prosodii. Do chaosu humanistických nápadů a do anarchie laické libovůle, kde živořilo tehdejší české veršování, vnesl svou imperativní úvahou kázeň a řád, nezbytné pro dětská léta našeho básnictví, též další vývoj dal principu Dobrovskému za pravdu, i když složitá praxe básnická vyučila sluchu subtilnějšímu a rytmiickému smyslu rafinovanějšímu, než mohl míti Dobrovský, jehož volající hlas se ozýval na poušti upro-

středkrátkodechého hravého tákání puchmajerovského a osobivého hýkání stachovského.

V obou mohutných dílech Dobrovského z oboru mateřštiny se odrážejí přirozeně jeho nejsilnější dary filologické: v mluvnici jazyka českého schopnost klasifikační, v slovníku německo-českém široká empirie, založená na přímém studiu pramenů.

Během čtvrtstoleté práce o úplné mluvnici jazyka českého, která r. 1809 vyšla jako »Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache«, přibývalo Dobrovskému jak znalostí starší řeči, tak živé mluvy, přibývalo rozhledu po ostatních jazycích slovanských, přibývalo však i mluvnického bystrozraku a kombinačního umění, nad vrátkou etymologií a neplodným filosofováním o řeči postupně vítězil empirismus. Ten ovšem neměl v hláskosloví pro nedostatek dotavadní fonologické metody a pro skrovné vědomosti srovnávací bezpečné půdy pod nohama, takže nedovedl sestrojiti skutečných hláskoslovných zákonů ani stanoviti přesně dobu a postup jazykových změn. Za to v tvarosloví, kde stanovil paradigmatá pro skloňování a časování a kde rozvrhl s přesvědčivou jednoduchostí slovesa na třídy, pracoval s jistotou, která přečkala jeho dobu, a zvláště klasifikace sloves stejně jako rozdělení slovanských jazyků platí ještě dnes za příklady dokonalého třídění, i když se filologie uchýlila od soustavy Dobrovského. Nepodivujeme se mu však pouze pro soustavu, tento výraz mohutnosti logické, nýbrž zcela stejně i pro bohatství a jemnost jeho smyslu pozorovatelského, který v staro-

českém hláskosloví i v kmenosloví jazyků slovanských, ve skladbě i v otázkách pravopisu činil stále nové postřehy, cenné i tehdy, když teoretické jejich východiško bylo vadné.

Počátky slovníkářských prací Dobrovského sahají do nejprvnějších let jeho vědecké činnosti a jsou obklopeny plodnou kritikou, osobní polemikou a metodickou průpravou všeho druhu, než na prahu nového století mohl jazykovědec již zralý přistoupiti ke svému »Deutsch-böhmisches Wörterbuch«, jehož však nedokončil, ale odevzdal k dohotovení svým žákům. Jest potřeba velice pronikavého filologického pohledu, abychom v suchém soupise bez dokladů a bez výkladů odhadli míru vynaložené práce a skrytého důmyslu: jak bezpečný mistr odsouvá rum nakupené slovníkářské tradice i lži tradice a prokopává se k pramenům, jak pohrdaje výmysly a dohady neologistů, zaznamenává jenom slova dosvědčená starými spisy a živou řečí lidovou, jak užívá svých znalostí jiných slovanských jazyků a jak obratně, bez pedantičnosti a násilnictví překládá do své mateřštiny slova německá.

Přes to přese všecko toto dílo, které samého původce předčasně omrzelo a od něhož se jeho zájem obracel k slovanskému slovníku etymologickému, zůstalo jenom průkopnickou prací průpravnou a nikdy se nestalo úhelným kamenem národní kultury. V době, kdy Dobrovský chystal pro tisk první svazek svého »Deutsch-böhmisches Wörterbuch«, počal již Josef Jungmann shromažďovati látku slovníkářskou, v době, kdy Puch-

majer a Hanka vydali druhý díl slovníku mistrem započatého, vrátil se Jungmann a to soustavně k ústřednímu podniku svého života, jímž deset let po smrti Dobrovského daroval národu to, čeho by byl osvícenský genius nikdy nevytvořil: bohatou nevyčerpatelného života jazykového, který v organickém růstu a stále tvořivosti nepřetržitě tryská a proudí, nesa s sebou z hlubin národní duše poselství minulosti, ale nabízí se službám budoucích pokolení.

Ve vědeckých pracích Josefa Dobrovského o českém jazyku, na nichž se vyučilo filologií celé mladé pokolení buditelské, nachází naukové poznání několik rysů, hledících do budoucnosti jazykozpytu: stálý zřetel srovnávací, porozumění významu dialektů, smysl pro zvláštnosti živé řeči proti spisovnému jazyku jsou z těch znaků nejzávažnější. A přece i jako jazykovědec byl Dobrovský věrným synem osmnáctého století, vyznavačem osvícenských zásad, stoupencem nehistorické metody: nevystoupil ze své doby, ač vytušil mnohé, k čemu mohly soustavně přikročiti teprve generace pozdější.

Když v sedmdesátých letech dobýval ve filologii prvních ostruh rytířských, šířila se v německé jazykovědě sláva dvou mužů namnoze protichůdných, švábského faráře Bedřicha Karla Fuldy a lípského učenca Jana Křištofa Adelunga. Dobrovský se začel do prací obou, osvojil si jejich metody, ale v ostražitém svém kriticizmu dovedl nedostatky jednoho vyvážití přednostmi druhého, čím více vyžrával, tím se k nim stavěl zdržlivěji a samostatněji.

Skromný samouk Fulda zemřel v tichém svém domově daleko od vědeckých středisk deset let před počátky naukové romantiky, a přece v něm byl již kus romantika. Ctil národní dávnověkost, kterou nacházel v oblíbené své gotštině a oceňoval národně lidový prvek řeči, jež proti dobovému přeceňování jazyka spisovného shledával v dialekttech, bylo jeho průkopnickým činem, že nářečí, považovaná dotud za zkaženinu kníž-

ního jazyka, prohlásil za pokračování starších fází řeči. V tom ve všem se ukázal Dobrovský učenlivým žákem Fuldovým a jako mistr spojoval práce mluvnické se slovníkářstvím, mocně působilo naň i kmenoslovné snažení myslícího a směle kombinujícího Němce. Ale Dobrovského střízlivý a jasný rozum mu nedovolil, aby zabloudil v labyrintě Fuldova »filosofického studia řeči«, kam gramatika osmnáctého věku patrně zavedl romantický, ano, mystický sklon švábský, i v kmeno-
sloví, kde byl Fuldovi za nejvíce podnětů zavázán, dovedl se zdravým svým empirismem uchrániti podiv-
vinských konstrukcí a spekulativních zvláštností rá-
zovitého myslitele jazykozpytného.

Saský rozumář z gottschedovské školy, Adelung stál celým naturelem Dobrovskému mnohem blíže, neboť oběma osvícenským empirikům bylo vrcholem mluvnické činnosti sestrojovati pravidla a logicky utřídovati látku a to bezpečnou mocí svého nejsilnějšího orgánu — jasně poznávajícího rozumu. Adelung, jež z řeči zajímal a zaměstnával výhradně jazyk spisovný jako hotový a dokonalý výtvor pokročilé kulturní fáze, ukázal Dobrovskému cestu při jeho kritice češtiny osmnáctého věku: zesílil jeho odpor proti novotaření, upozornil ho na význam spisovatelů kanonických, dodal mu odvahy, aby autoritativně a bez výhrad pronášel své úsudky, a skutečně i Dobrovský stal se jako jeho vzor uznaným zákonodárcem v pravopise i ve skladbě. Dobrovského česká mluvnická nepřevzala od slavné knihy Adelungovy jenom jméno, nýbrž i rozdělení a

řadu předností jako rozsáhlost látky, bohatství dokladů, postup induktivní. Že se s ní sdílela i o četné vady jako o zanedbávání hláskosloví, o nedostatek smyslu pro skutečný vývoj řeči, o rozumářský názor, že spisovný jazyk jest hotov a uzavřen — to všecko byla obět přinášená době vyzbrojené v podstatě špatně pro jazykozpytné poznání. Srovnávali-li vrstevníci Dobrovského s Adelungem, mívali na mysli hlavně jejich práce slovníkářské, ale právě v nich se Němec stal obecně uznávanou autoritou, kdežto Čech jich ani sám nedokončil ani nedovedl k dokonalosti, jaká mu tanula na mysli.

Jak Fulda tak Adelung zůstali filologickými odborníky a pranic víc, třebaže si lipský gottschedovec nemálo zakládal na svém polyhistorismu. Josef Dobrovský však ovládal skoro celý obor duchovědný, jazykovědu jako literární dějepis, kritický dějezpyt jako knihopis. Ve všech těchto oborech ukázal opětovně lví spár, at kritisoval předchůdce, at odhaloval a oceňoval prameny, at konal dílo průkopnické nebo práci organisátorskou, at otrásal cizími hypotésami nebo at sám vyvozoval pravidla, či at sbíral látku. V každém odvětví svého mnohostranného působení přesahoval meze oboru, v každém způsobu své naukové práce ukazoval do budoucnosti jako magnus parens filologie i dějepisu, obou to nejučinnějších pomocnic v díle národního obrození českého.

Téměř devadesát let po smrti nejspanilejšího českého člena Tovaryšstva Ježíšova, dostávají se jeho čelné spisy z rukopisné uzavřenosti a z úkrytu v knihovnách na veřejnost a vykonávají buditelský vliv, odepřený jim v sedmáctém století. Vydání »Dissertatio apologetica«, o něž se v duchu protivídeňské oposice postaral roku 1775 Dobrovského druh v povolání i ve vlastivědných snahách Fr. M. Pelcl, bylo statečným činem národně politickým. Dvojnásobná edice »Bohemia docta«, podniknutá dvě léta potom znepřátelenými P. Candidem a R. Ungarem a strhnuvší mladického Dobrovského do první vědecké polemiky, znamenala plodný čin slovesně naukový. Ten přinesl brzy hojné ovoce. Literární dějepis se nyní stává vědou přímo módní a to jak mezi stoupenci katolické tradice balbínovské, tak u vyznavačů osvícenských zásad. Pro oba protilehlé tábory jest učený a vlastenecký jesuita východiskem: jedni pokračují v jeho duchu a pracují jeho metodou, druzí opravují jeho omyly a stavějí se kriticky k jeho názorům. A mimo to slouží literární dějepis ve stopách Balbínových oběma skupinám za účinný prostředek obranné a výchovné propagandy vlastenecké.

Veliké literárně historické dílo Balbínovo má všechny znaky pozdně humanistické učenosti barokní. Knihopis a biografie, které místo skutečně dějepisného podání skládají vlastní jádro spisu, jsou doplňovány rozsáhlými i odlehlými znalostmi z rozličných nauk pomezských, dějin školství a tisku, kostelů a klášterů, knihovnictví,

starožitnictví atd. Avšak tyto bohaté a nesourodé jednotlivosti nepojí v celek ani pragmatické pojetí událostí ani umění slovesného podání, jež jest leda nahrazeno příležitostnou deklamací: pro náš vkus znamená »Bohemia docta« nanejvýše snůšku látky značně disparátní. Jesuitský spisovatel sedmnáctého věku nemá ovšem potuchy o historické kritice a také se o ni ne snaží. Nezkoumá původnosti a věrohodnosti pramenů, nerozlišuje zpráv ze skutečných dokumentů a z pouhého podání, spokojuje se báchorkami a dohady. Jsa v okovech své doby i svého řádu, dívá se podjatě na dějinnou látku. Přeceňuje písemnictví katolické i humanistické, aby vedle něho snížil veškerou žatvu české reformace. Znemožňuje si sám ocenění ve vlastním smyslu slovesné tím, že ulpívá na obsahu knih a že si spisovatele rozvrhuje podle vyznání. Takto pozbývá obraz literární minulosti české mimoděk úplnosti a tradiční jednoty, na nichž ušlechtilému vlastenci přece tolik záleželo.

Sotva Balbínova »Bohemia docta« vyšla, nechybělo jí ani doplňovatelů ani oprávců ani soudců, a z jejich společného úsilí se rodila nová literární historie česká. Jí bylo třeba trojnásobného pokroku, měl-li se dějepis slovesnosti státi skutečnou vědou: kritického užívání pramenů, oproštění od protireformačních předsudků a konečně proměny knihopisného a biografického studia v pragmatickou historii. Osvícenství, neschopné třetí, nejzávažnější reformy, nasadilo všechny síly, aby provedlo převrat v obou ostatních otázkách a vykonalo

úkol ten čestně, jak svědčí monografické práce Dobnerovy, Pelclovy, Ungarovy i soustavnější díla Voigtova a Procházkova. K osvícenské tendenci, která konečně dala dostiučinění význačným i podružným zjevům náboženského hnutí českého, družil se v těchto studiích živý zájem o slavnou minulost národní, radostná hrdost na starou kulturu českou, buditelská snaha vychovávat současníky srdečným výkladem o pokročilém vzdělání předků, zvláště u věrného balbínovce Voigta, který se k osvícenským názorům vrstevníků choval co nejzdržlivěji, hlásil se živě zřetel buditelský, stejně jako u slavisty Durycha, názorově i citově s ním spřízněného.

Uprostřed těchto otázek a úkolů vědecky vyrůstal mladistvý Josef Dobrovský a ke všem zaujímal od začátku stanovisko přísně kritické. Vlastenecko buditelské pojetí Voigtovo a jeho stoupenců bylo mu však cizí, naopak jeho skepse se obracela s nedůvěrou ke všem tradicím, osvícenské obrazoborství otráasalo všemi názorovými i hodnotícími odkazy dob méně svobodomyšlných, zkumný rozum zamítal všecko, co bylo doprovázeno citovým nadšením a důvěrnou úctou rodáků. Snažil se vymýtiti protireformační předsudky oslovesných dílech z doby husitské a bratrské, k jejímuž náboženskému obsahu zachovával poněkud pohrdavou lhostejnost muže povzneseného nad bohosloví a jejíž mravní význam úplně unikál jeho snahám o snášenlivou humanitu. Nezabíval se však předsudků osvícenských, despektu k středověku, hrubého neporozumění

theologii, přeceňování stránky obsahové na úkor slovesné formy. Nemaje nejmenšího smyslu pro poesii, nikdy si nepovšiml v písemnictví stránky umělecké i ulpěl na pojmání antikvářském a na hodnocení filologickém: literatura pro Dobrovského není o mnoho více než soubor jazykových památek.

Když byl osvědčil svou vědeckou výzbroj pro literární dějepytné zkoumání v několika důmyslných monografiích o českém hníhtisku, o stáří české bible, oslovanském překladě Nového zákona, přistoupil k dílu soubornému. Jeho »Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur« v prvním vydání z r. 1791 a zvláště v novém zpracování z r. 1818 se obecně pokládá za bránu novočeského dějepisu literárního. Souzeno přísně metodicky, neznamená toto památné dílko pokroku proti obdobným pracím barokní doby: i zde se místo dějepisu podává vlastně pouhý knihopis. Ale bibliografická snůška, daleko úplnější a spolehlivější než kterýkoliv podnik předchozí, jest ožívována dvojí duchovní silou, které neznal ani Balbín ani pozdější balbínovci, pronikavým kriticizmem a jasným smyslem klasifikačním. Kritičnost Dobrovského jde k pramenům, ověřuje každý údaj, bezpečně zjišťuje věci sporné, i když Dobrovský — a zvláště v prvním vydání svého literárního dějepisu — znal z české slovesné minulosti zcela málo, mohl býti právem hrd na to, že to zná přesně a důkladně. Jako v dílech jazykovědných, osvědčil také tuto podivuhodný dar pro přehledný rozvrh a logické utřídění látky: jeho názorná a prostá periodisace za-

chovala si platnost dlouho po jeho smrti, jeho systematika slovesné látky, provedená obratně v druhém vydání, osvědčila i u nástupců svou praktičnost. Není to dějepisec, který zde budí naši úctu, nýbrž mistr pomocných věd historických. A především opět: filolog.

Název knihy sám jest nemálo poučný. O dějiny řeči šlo Dobrovskému měrou ještě větší, než o vývoj slovesný a právě do nich vložil nejvíce důmyslu pozorovatelského i kombinačního, nejvíce pragmatického pojetí i kritického názoru, jeť tu ve své nejvlastnější oblasti. Spojení dějin jazykových a literárních mělo ještě jiný důsažný význam. Znamenalo, že Dobrovský opustil vlastivědný výměr písemnictví a nahradil jej pojmem literatury národní, v důsledku toho mohl vyloučiti latinskou produkci humanistickou, již Balbínové, Voigtové a Procházkové dávali namnoze přednost před tvorbou původní.

Tu přední znalec a autoritativní zákonodárce jazyka českého postihl — nikoliv z buditelských motivů vlasteneckých ani z romantického pojetí života jako jeho pokračovatelé, nýbrž intuitivní silou poznání vědeckého — že řeč jest životním nervem národní literatury, národní vzdělanosti, národního bytí.

Filologa, jímž Josef Dobrovský byl z boží milosti a vnitřního nutkání, žádal za pomoc občas historický vydavatel a kritik, který znamenal vedlejší a podružnou možnost učencovu, avšak z pravidla osvědčil filologický kritik při těchto pomocných službách převahu nad dějezpytce.

Nehistorická, ano protihistorická doba tereziánská a josefinská nesnažila se minulosti porozumět, ji vyložit a jejího ducha oživit, ale za to napíjala všecko své kritické úsilí k tomu, aby empirickým rozbořem a rozumovým důkazem dovedla, jak nesprávná a vrátká jest tradice o této minulosti. Pohrdajíc povýšeně a nesnášenlivě středověkem, přímo nenáviděla jeho zbožné báchorky a vedla soustavný boj proti jeho legendám, jejichž původu nedovedla a nechtěla psychologicky pochopiti. Spoléhala se na velice kusé dokumenty, z nichž činila daleké závěry a kromě listinných aktů se opírala právě jenom o dohady a úsudky svého rozumu, často přízemního a krátkozrakého, tímto vším oslabila cenu kritiky pramenů, na něž se dívala jenom s hlediska pravosti, nikoliv však dobové podmíněnosti.

Tyto přednosti i vady osvícenského dějezpytu ztělesňoval v mohutném měřítku Dobrovského historický učitel a příležitostný odpůrce, Gelasius Dobner, který úsilí celého života a rozsáhlou učenost vyplýval na vyvrácení omylů, smyšlenek a bajek téhož Hájka, jímž pohrdal jako nejživějším a nejlehkovážnějším ze všech kronikářů. Úžasnou zčetlost v pramenech i v literatuře, neúnavné studium listin i kronik doplňovala u něho ne-

všední schopnost pro vnitřní kritiku pramenů, ale tyto dary uvázly v neforemném Dobnerově komentáři k letopisům, vystavovaným škodolibě posměchu a opovržení. Prameny a památky, které tak důmyslně vykládal a srovnával, neuměl Dobner vydávati, jak dosvědčují »*Monumenta historica Bohemiae*«, jejichž poslední svazky spadají do vědeckého mládí Dobrovského. T u se mladý žák ukázal hned na začátku dráhy nad mistra. Když se spojil s přítelem Pelzlem, aby spolu vydali »*Scriptores rerum Bohemicarum*«, bylo patrné, jak cenný jest jeho přínos filologické metody textové, a jak se vyzná ve vnější kritice pramenů, zanedlouho se osvědčil také mistrem v diplomatice a paleografii, již v kmetných letech učil s takovým úspěchem mladistvého Palackého.

Obtížná a nedůtklivá témata, která si hlavně v osmdesátých letech pro své dějezpytně kritické studie vybíral a jež řešil s ostrovtipem i v rozumovém století jedinečným, čerpána byla skoro vesměs z českého pravěku, tvořícího ještě součást dávnověkosti slovanské. Doba tato, naplněná problémy a kontroversemi, byla myšlenkovému jeho světu sice nadobro cizí, ba nepochopitelná, ale za to ho vábila neodolatelně proto, že její obraz byl namnoze vytvořen zbožným podáním, které mohlo býti vyvráceno a demaskováno, naprosto se nedal Dobrovský odstrašiti tím, že jeho kritika se dotýkala dějů a osob posvátných vlastencům rázu Voigtova a slavomilům způsobu Durychova.

Jeho nejrozsáhlejší podnik kriticky dějezpytný, na nějž se soustředil po celá dvě desetiletí, vyšel ze snahy

podvrátiti domnělou legendu o působení slovanské liturgie na půdě české, jež však legendou nebyla, vyzývavě zněl již úhrnný název jeho prací zároveň kritických i vydavatelských: »Kritický pokus očistiti starší českou historii od pozdějších výmyslů.« Ve sporných otázkách Bořivojova křtu, poměru Ludmilina k Drahomíře, zápasu mezi Václavem a Boleslavem šlo Dobrovskému především o kritiku pravosti některých staročeských a staroslovanských legend, z nichž zvláště důležité mu unikly a nejstarožitnější se mu jevila velice pozdním produktem, takže jeho výklad vzájemného poměru těchto významných památek postavil skutečnost na hlavu a starý mistr místo průkazného rozboru podal příklad hyperkritiky, které jeho velká autorita na dlouhou dobu zajistila vážnost.

V mistrovské své charakteristice Dobrovského historika rozlišil Fr. Palacký u něho virtuositu v kritice nižší od nedostatků v kritice vyšší a vystihl postavení svého mistra v dějezpytu těmito trefnými slovy: »Směr ducha Dobrovského byl vůbec více kritický než dogmatický, porážel a opravoval mínění a bludy jiných, než by byl soustavně a metodicky přednášel vlastní své nauky. Jeho smysl pro historickou pravdu byl venkoncem nepodplatný, jeho takt velmi vycvičený, pevný a obyčejně šťastný. Naléhal všude nejdříve na určité pevné údaje, na jejich spojování mezi sebou a oddělování od pouhých vět hypotetických nebo konjekturálních, k nimž vždy zůstával nedůvěřiv. Lze ho tudíž ovšem vždy jmenovati historickým empirikem.«

Z jara r. 1792 vydal se Josef Dobrovský na svou nejdelší pout herodotskou a nastoupil s přítelem hrabětem Jáchymem ze Šternberka dávno osnovanou a pečlivě připravenou vědeckou cestu do Švédska a na Rus, kterou umožnilo stipendium Královské Společnosti nauk, pobyl v cizině celkem devět měsíců. Výtěžky studia v dánských, švédských a finských knihovnách i archívech nesplnily úplně jeho poněkud přepjatých nadějí, za to Rusko a zvláště Moskva dovršily v neočekávané míře jeho slavistickou průpravu, která ho postupně vedla od českého mluvnictví k celé rozsáhlé oblasti slovanské filologie, jak o tom sníval již jeho učitel Durych, muž touhy a nedostatečných prostředků.

V kateřinském Rusku se důsledného osvícence arcit nedotkl první předjarní van národní romantiky, který se právě tehdy přihlásil v proslulých cestovních listech Karamzinových, a proto se Dobrovský nestaral ani o lidového ducha ani o prstonárodní poesii ani o ruské pravoslaví a kde se mimoděk dotkl těchto zjevů, míjel je bez porozumění a sympatie. Jeho osobní náklonnost náležela stoupencům reformního směru, kteří horlivěji a bezohledněji než carevna, tehdy již zkostnatělá, chtěli na Rusi uskutečnovati zásady osvícenství také v politice, Novikov, Radiščev, Cheraskov byli muži jeho vkusu. Ale toto všechno bylo pro antikváře a filologa věci podřízenou, v Petrohradě i Moskvě hledal a studoval především staroruské a církevně slovanské rukopisy a památky slovesné, příspěvky pro srovnávací

biblickou hermeneutiku, materiál pro své práce o glagolici i kyrilici, hlavně pak doklady pro mluvnicki jazyka staroslověnského, k níž se, jako k ústřednímu dílu životnímu, jalo za silného vlivu mladého přítele soustřediti jeho vědecké úsilí, jakmile dozrál.

Před cestou na Rus těkal jeho kriticky zvědavý duch po různých místech širokého obvodu vznikající tehdy vědy slavistické, užívaje při tom hned metod jazykovědných hned dějzpytných. Přemýšlel stále badavěji o rozdělení slovanských jazyků i o celkové povaze řeči slovanské. Tázal se s tolika vrstevníky po vzájemném poměru písma hlaholského a kyrilského i po jejich stáří a trval tvrdošíjně proti lepšímu poznání Dobnerovu na mylném apriorním názoru o původnosti glagolice. Zabral se s podobnou neústupností do obtížné otázky o vlivu obřadu i písemnictví církevně slovanského na Čechy a popíral tu každou možnost i proti důkazům historicky závažným. Pracoval jako jeden z průkopníků o slovanském kmenosloví a třeba se nedovedl úplně zbaviti lichých domněnek t. zv. filosofické mluvnické, dospěl tu k postřehům, v nichž se tají zárodky gramatiky srovnávací. Tímto způsobem se snažil rozřešiti věčnou záhadu původu národního jména Slovanů, kdežto o jejich nejstarších sídlech jednal jako historický kritik, připravující příchod Šafaříkův. Avšak teprve po návratu z Rusi přibyla k této úžasné mnohosti klidná a plodná soustavnost, přibyl jednotící pohled na celou slovanskou oblast, přibyl i citový zájem o Slovanstvo, blízký zanícení Durychovu a značně odlišný od přísně

vědeckého poměru k českému národu, jehož jazyk i dějiny zůstávaly Dobrovskému i nadále pouhým předmětem naukového badání.

Vedle tří monografií, které utvrdily proslulost Dobrovského mezi odborníky, *Bildsamkeit der slavischen Sprache, Glagolitica, über die glagolitische Literatur* a *Entwurf zu einem Etymologicon der slavischen Sprache*, doložily především dva časopisecké sborníky *Slavin* a *Slovanka* nové rozpětí slavistického jeho genia, ale i nové pojetí slavistického poslání. Probíráme-li se pestrým, kritickým i antikvářským obsahem obou časopisů, psaných vesměs redaktorem a vydavatelem, jenž se jemu samému zdál tak přeházen jako hráč a kroupy, postřehneme snadno, že se osobně i nadále zajímá nejvíce o rozdělení slovanských jazyků, o glagolské písmo a literaturu, o vliv liturgie staroslovanské na Čechy, o klasifikaci skloňování, o kmenoslovné problémy — v nejmimnější koutku vědecké své dílny zůstává skeptický kritik a důvtipně klasifikující systematik soustředěně skloněn nad tím, kde může osvědčiti nejvzácnější dary svého zkoumavého ducha. Myslí však též na své čtenáře, které by nyní toužil získati pro slovanskou vědu a pro slovanskou vzájemnost a pro ně si všímá také přítomnosti, slovanského národopisu i zvykosloví, lidových písní a kmenové charakterologie, současných literárních publikací i mužů zasloužilých o *Slovanstvo*, jako by se řídil zásadou Goethovou, že ten, kdo mnohé přináší, přinese každému něco, proto také nevyklučoval žádného slovan-

ského národa ani kmene ze svých miscelaneí, prosycených nejenom učeností, ale i nadšením.

Chtěl, aby si všickni Slované navzájem rozuměli a věřil pevně, že si rozuměti mohou. Dal tomu osobitý výraz ve vstupu Slavina v oně zvláštní, velmi působné směsi filologického důmyslu a citového zaujetí, obsažné stručnosti a slohové elegance, jemňoučké ironie a přátelské důvěrnosti, která nás okouzluje v jeho dopisech uprostřed všeho starožitnického krámu a veškerého filologického odbornictví. Po německu praví zde:

»Bez předmluvy. Slava v vyšnih Bogu — i na zemli mir — v člověcěch blagovolenije. — Jdi k svým slovanským bratřím, byv poslán z těch, milý Slavine, nes jim toto radostné poselství. Nechci zrovna říci, aby sis neosvojoval jiné běžné pozdravy, které ovšem mohou býti rozličné v zemích, kam přijdeš. S tímto pozdravem vypůjčeným z bible asi vystačíš, ačkoliv se obávám, že mu nebudou všude rozuměti. Jak by bylo lze ještě r. 1805 mysliti o leckterém malém národku, bydlícím mezi Němci, aby ještě docela snadno rozuměl průpovědi z evangelií přeložených kolem r. 865. Sotva se dá předpokládat, že by někde našel lidi slovansky mluvící, kteří by z toho ani slovu nerozuměli.«

Nejvýznamnější čtenář Slavina se stal jeho autorem nejvěrnějším žákem, byl to osmadvacetiletý tehdy Slovinec Bartoloměj Kopitar, »in slavicus litteris augendis magni Dobrovii ingeniosus aemulator«, který se k němu přihlásil již r. 1808. Dobrovský, jenž jako stařec

vytrpěl tolik ústrků od vlasteneckých romantiků českých, měl romantické povahy rád, a jako v mládí k Durychovi, přilnul v mužnosti a stařectví ke Kopitarovi, Hankovi a Palackému. Mladičkový slovinský slavista byl jižním temperamentem v životě i ve vědě a jednal i soudil stejně sanguinicky, pronikavým nápadem dal se vésti při budování teorií a citovou antipatií při polemice. Ač Dobrovského zahrnoval jenom projevy své překypující náklonnosti, nemohlo ujíti zkušenému mistru, jak jest mu nadšený žák vzdálen a to nejenom letorou. Byl to namnoze základní rozpor osvícence a romantika, obdivovatele Adelungova a stoupence bratří Schleglů, jemuž se lidové básnictví jevílo prapodstatou národního ducha a jenž v katolictví spatřoval živý princip kulturní, těchto citových sklonů Kopitarových nedovedl typický syn XVIII. věku pochopiti a ovšem jich neschvaloval.

Dělily je ostatně také názory politické, dané vlastně již různým národním příslušenstvím. Starý vychovavec protivídeňské oposice nosticovské váhal přiznati císařské Vídni Františkově poslání a hodnot střediska slavistiky a dokonce přitakati k austroslavismu svého žáka, zvláště když jej vyhrocoval nepřátelsky proti vůdčímu postavení národa ruského mezi Slovany — to, čeho nikdy nepřiznal osvícenskému Rakousku Josefovu, nemohl arcit očekávati od romanticky reakčního Rakouska Františkova.

A přece dosáhl Bartoloměj Kopitara u svého mistra velikého úspěchu, mnohem významnějšího, než že

ho dovedl získati jako kritického spolupracovníka pro orgány vídeňské vědecké romantiky, *Annalen der österreichischen Literatur*, *Wiener Allgemeine Literaturzeitung* a *Wiener Jahrbücher der Literatur*, kam i o české beletrii napsal prosodický zákonodárce mnoho trefných poznámek, ale věrný vyznavač rokokového vkusu jenom řadu povrchních zdvořilostí.

Mistr a žák se neznali ještě ani celý rok, když z jara r. 1809 Dobrovský oznamuje Kopitarovi, že míní přistoupiti k tomu, k čemu ho Kopitar tak důtklivě pobízel a co dotud jenom podvědomě mu klíčilo v duchu: k sepsání církevně slovanské mluvnice. Ač nestálý Kopitar sám neprojevil zvláštní horlivosti jako autor velkých a soustavných děl filologických, osvědčil se v úloze povzbuzujícího rádce a nedočkavého pobízeče, jeho stále opakované *Fac absolvatur* neminulo se konečně s účinkem. Přes to návaly nemoci, starost s přepracováním starších spisů, ale i pochybnosti o některých otázkách způsobily, že *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* vyšly teprve roku 1822 a to ve Vídni, kde v posledních třech letech Dobrovský pracoval soustavně za pomoci obětavého Kopitara.

Kopitarův silný vliv se projevil patrně také tím, že Dobrovský úhelné dílo svého života napsal latinou, které se důslední osvícenci zpravidla vyhýbali, národnímu romantikovi jihoslovanskému byla však bližší než němčina, jíž sám musil ve Vídni stilisovati své drobné úvahy. Od latiny si sliboval Kopitar pro *Institute* rozšíření u všech Slovanů, zvláště na západě a na

jihu, na němž mu nejvíce záleželo, a v tom se nezklamal, kdežto naděje od něho kladené do učitelova díla pro sjednocení Slovanů písmem, ukázaly se ovšem ilusivními.

Není věru snadno býti spravedlivu k průkopnickému dílu, které na rozvoj své nauky působilo stejně svými přednostmi jako nedostatky, a v němž se metoda, byť pochybená, kryje s tvůrčí osobností velikého původce. Jako vědecký výkon si žádá, aby bylo hodnoceno podle svých výtěžků a to nejenom v časovém měřítku svého vzniku, ale i v trvalé jejich platnosti a tudíž s dnešního naukového stanoviska — odepřítí mu takovou kritiku, znamenalo by zařaditi je do nižší kategorie. Ale omyly vytýkané analysou odbornou volají po historickém výkladu, který ospravedlňuje, nejsou jenom důsledky individuálního ustrojení autorova, nýbrž také chybami doby, plynouce z neúplnosti dosažitelné látky, z nedokonalosti zkumných nástrojů, z příliš skrovné průpravy, vykonané předchůdci. Od pilné práce epigonské liší se epochální vědecký čin tím, že staví pro budoucnost program, i když sám ho omezenými prostředky nedovede splniti, že dává vzor metodický a mravní, i tam, kde poznatkově bloudí, že rozdmychuje vášeň pokračování v mladší generaci, pro niž vylámá cestu v končinách neschůdných a nedostupných. A za takový epochální čin uznala všecka věda na východě i na západě Dobrovského *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*.

Některých rysů, jimiž se honosí monumentální cír-

kevně slovanská mluvnice Dobrovského, vyvrcholení to jeho gramatického díla životního, netřeba ani chváliti, rozumět se u mistra oboru samy sebou: bohaté studium rukopisných pramenů a přesné jejich uvádění, široký rozhled po literatuře předmětu a kritický poměr k ní, jemný smysl pro grafiku starých památek. Jiné přednosti jsou výhodami dosažené zralosti odborné, která se zvolna připravovala: Dobrovský se zabývá soustavněji proměnami hlásek, raže tak dráhu budoucí fonologie, zřetel srovnávací, který přihlíží také k jazykům mimoslovanským, jest značně zesílen, kmenoslovná stránka propracována důkladněji než ve spisech předěšlých.

Tři veliké metodické síly, vlastní veškeré vědě osvícenské, nesou koncepci Institucí a podmiňují zároveň jejich základní přednosti i vady: rozumové rozlišení, rozumová klasifikace, rozumové normalisování. Úhel-
ný kámen veškerého mluvnického studia jazyků slovanských položil Josef Dobrovský tím, že na základě pramenů a ostrou analysou odlišil řeč staroslověnskou od běžného slovanského jazyka církevního, jehož se užívalo zvláště na Rusi — v tom zahajují Instituce skutečně epochu novou. S osvědčeným uměním zjednodušováním provedl utřídění mluvnické, hlavně tvaroslovné látky a vytvořil pevnou soustavu, zvyšující učebnou cenu díla. Ale starý a důsledný stoupenec Adelungův normalisoval přes míru a sestrojil si jakýsi průměrný spisovný jazyk staroslověnský, který byl spíše požadkem rozumové přehlednosti než dějinnou realitou,

ačkoliv v letech dvacátých byly známy již památky starší, než Dobrovského oblíbené texty kyrilské.

Pospíchaje za nedočkavého povzbuzování Kopitarova, aby svou mluvnickou stavbu dokončil, cítě mimo to, že se nad jeho dny již připozdívá, zabrán do obvyklého okruhu svých filologických problémů, nepostřehl Josef Dobrovský v tragickém oblouzení stáří, že ho zatím vývoj světové jazykovědy předhání. Na ruském východě objevuje Vostokov staroslověnské texty daleko zachovalejšího stavu hláskoslovného a odvodí z nich v průkopnickém díle fonologické poznatky o polohláskách a nosovkách, které nejen doplňují, ale i vyvracejí podstatné kusy Institucí. Na německém západě přistupuje Jakub Grimm k soustavné výstavbě historické mluvnice na srovnávacím základě a s pevnou průpravou hláskoslovnou, které se právě Institucím nedostávalo. Ač i Vostokov i Jakub Grimm byli syny mladší romantické generace vědecké, s níž se Dobrovský nesrovnával, nedovedl odepřít uznání ani metodě ani rozsáhlé naukové látce obou učenců, kterých si upřímně vážil. Nebyl proto slep k chybám a nedostatkům své knihy, jichž nedovedl omluviti ani přílišným chvatem pracovním ani naléháním vídeňského přítele. Do výtisku věnovaného milovanému pražskému žáku, připsal distichon, které jest nejenom elegické, ale také kruté autokritické: *Cum relego, scripsisse pudet, quia pluri-
ma cerno, me quoque, qui feci, iudice digna Lini.*

Přísný tento soudce měl ve svém devětašedesátém roce sice dosti vědeckého svědomí, aby shledával do-

plňky a opravy, neměl však energie, aby je zpracoval pro nové vydání. A také pro další plány slavistické nedostávalo se starci potřebných sil: neuskutečnil přes Kopitarovy stále pobídky reformu slovanského pravopisu, nezabral se hloub do čistě romantického podniku slovanského bájesloví, nenapsal ani dějin slovanských překladů biblických, na něž myslíval od mladých let svých michaelisovských a đurychovských začátků. Připozdívalo se, a s vysokých hor padaly stále větší stíny.

Oba hlavní předchůdci Dobrovského v staroslovanském mluvnictví, Meletij Smotrickij a Jurij Křížanič, jejichž průkopnická díla autor Institucí prostudoval na Rusi a překonav je v základním pojetí, přece jim neupřel vědeckého uznání, ukazují k cestě, po níž se slavistika ubírala ve svém raném a průpravném období. Uniatský biskup vilenský i katolický misionář charvatský v sedmáctém věku stáveli za svého působení na různých místech carské říše vědomě a nadšeně do služeb církevní propagandy římsko-katolické jednotící snahy slavistické, výjimečnou učenost v oboru slovanských jazyků, rozsáhlou západoevropskou přípravu humanistickou. Ad maiorem Dei gloriam — jak znělo výbojné a vítězné heslo jezuitské protireformace — toužili sjednotiti slovanské kmeny a národy od Adrie po Urál a takto vtěliti celé Slovanstvo do lůna církve Petrovy, samozřejmě souvisel jejich panslavismus s promyšleným a soustavným úsilím unitářským. Jak Malorus Smotrickij, tak Charvát Křížanič znali slovanské jazyky lépe než jejich vrstevníci, jasně pohlíželi do náboženské i kulturní minulosti Slovanstva, západní Evropě tehdy neznámé, předběhli svou dobu kriticky pronikavými soudy o povaze slovanských národů. Ale nestáli přece osamoceni: výmluvný Polák Piotr Skarga, vroucí Čech Bohuslav Balbín, důmyslný Dalmatinec Bartul Kašič, vesměs členové Tovaryšstva Ježíšova, zosobňují u různých národů totéž slovanské uvědomění, řízené ideály katolické renesance. Když pražský pavlán Durych získal

mladého exjesuitu koleje brněnské pro slavistická studia, uvedl ho na cesty, které v jeho zrušeném řádě byly nejen známy, ale i oblíbeny a vděčně oceňovány.

Avšak své předchůdce poznal Josef Dobrovský značně pozdě a v zásadním svém odporu k životním hodnotám katolického baroka nezajímal se valně o jejich nábožensko-politické intence. Synu osvícenského století nešlo ani o daleké koncepcie církevní politiky ani o pouhé citové sympatie, zahříváné příbuzenstvím krve, nad to vysoko stavěl rozumově přesné a vědecky metodické poznání historických skutečností. Právě a plodně slavjanoznalství stavěl na základ srovnávací a tu nacházel bezpečný prostředek, aby byla naukově dovozena i prakticky propagována jednota Slovanů navzájem a pak i kulturní jednota jejich i ostatních indoevropských národů. Tyto zásady byly svým mravně politickým dosahem blízky programu mezinárodní snášlivosti a herderovské humanity, nejvyšším to hodnotám osmnáctého století, vědeckými svými předpoklady souvisely pak se začátky srovnávací filologie, pokud se k nim propracovalo předromantické období.

Dobrovský přijal je namnoze od důstojného učitele jazykovědců i historiků slovanských, který poznáním i propagandou pomáhal klenouti most mezi vědeckým Německem a politickým Ruskem, od Augusta Ludvíka Schlözera. Učený dějezpytec gottinský znamenal pro slavistiku své doby mnohem více, než příležitostní pracovníci, kupíci se v Sasích kolem Společnosti knížete Jablonowského nebo ve Vídni kolem učeného kustoda

Heyrenbacha, Kopitarova to předchůdce, přistupovalt u Schlözera k osobním zkušenostem na Rusi, k metodickému studiu pramenů a k živým slovanský sympatiím propracovaný vědecký program. Někdejší adjunkt ruské Akademie nauk a pozdější kolega Michaelisův žádal srovnací mluvnici slovanskou, žádal srovnací slovanský slovník s kmenoslovným základem, žádal spojení studia filologického a historického, v tom ve všem přesně vytkl cíle Josefu Dobrovskému, když si tento získal věcné vědomosti i metodické prostředky, jakých se nedostávalo Durychovi a když se povznesl k mluvnictví vyššího typu, než bylo Adelungovo neb Fuldovo. Radil-li však německý historik, jehož vlastním pracovním oborem byly dějiny novověké, aby srovnávací metodou, pěstovanou ostatně již dávno na germánském severu, byly studovány živé řeči slovanské, doplnil ho český filolog významným činem vědeckým, že se tímto způsobem zabral i do slovanské jazykové minulosti a tak se v nové reformě k mluvnickému úsilí Smotrického a Křížaniče.

Nejslavnějším stavitelem mostu mezi Německem a Ruskem, na němž spolupracoval Schlözer, byl Herder. Stejně jako profesor gottinský, ale hlasem slyšitelným daleko na foru světovém, vyslovoval, rovněž na základě autopsie v carském Rusku, novou formulaci slovanské otázky. Mocný vzestup ruského carství, stejně kulturní jako politický se mu zdál souznačným s nadcházející dějinnou zorou slovanskou, jež přináší obnovu Evropy, ještě slavné věštby v Ideích k dějinné filosofii lidstva

těžší po dvaceti letech z řížských zkušeností autorových. Dobrovskému byl Herder ode dávna blízek: již v hovoroch a v korespondenci s Durychem se vracelo opětovně jeho jméno, v Slavíně byla otištěna proslulá kapitola o povaze a dějinách Slovanstva, nikde se český historický empirik nepostavil proti romantické filosofii dějin německého »kněze člověčnosti«. Hlavně od své ruské cesty posiloval Dobrovský po způsobě Herderově a Schlözerově své uvědomění i naděje slovanské důvěryplným pohledem na Rusko a jeho rozkvět. Cokoliv zalehlo do Čech z projevů ruské síly, bylo mu — stejně jako ostatním jeho krajanům — zároveň důvodem pro slovanské nadšení: vítězství Kutuzovovo nad Napoleonem, pobyt ruského vojska v Čechách, politická síla carské říše, není nadsázkou, jmenuje-li novější ruský badatel Dobrovského »prvním českým rusofilem«. Nebyl však rusofilem nekritickým.

Podobá se, že právě cesta na Rus byla mezníkem v jeho názorech slovanskopolitických (stejně jako po půlstoletí u Havlíčka, ale ve směru právě opačném). Rok před cestou pronesl tváří v tvář císaři Leopoldovi v Učené Společnosti památnou řeč O oddanosti slovanských národů arcidomu rakouskému, a ač vysoce významný doslov odporučující panovníku ochranu jazyka českého přednesen nebyl, vyjádřil tu mladý mluvčí učeného sboru zcela jasně své názory. Silné vědomí slovanské a upřímná lojalita řečníkova jsou vystupňovány v zřejmý program austroslovanský, který zdůrazňuje nejen význam Slovanů pro Rakousko, ale také

význam Rakouska pro Slované. Lze zde beze smělého shledávat první vlasnitě kořínky Palackého Ideje státu rakouského, učitel i žák promlouvají stejně důstojně, sebevědomě, s důrazem.

Ale po návratu z Rus a hlavně v dobách, kdy se ubohé Rakousko františkovské odráželo tak nepříznivě od mocného Ruska Alexandrova, zamítal Dobrovský s velkou rozhodností všechny koncepce austroslovan-ské a často se ocital právě pro ně v ostrých rozpo-rech se svým učedníkem-přítelem Kopitarem, jejich horlivým mluvčím. Jistě na důrazné protivídeňské opo-sici Dobrovského byly zúčastněny staré nosticovské tradice státoprávně vlastenecké, ale vedle nich se stejně silně hlásilo vědomí, že věc Slovanstva nezávisí jenom na trůně Habsburském, a že má mimo Rakousko oporu nad jiné významnou. Proto se nedovedl nadchnouti ani pro Kopitarův plán společného pravopisu pro vše-dky slovanské národy v Rakousku, ani pro snahy slo-vinského přítele soustřediti slovanské studium pod ochranou císařského domu ve Vídni a heslo loyálního Illyrce »Rakousko nadevše« jenom ironisoval s trpkou poznámkou o tom, jak habsburská říše odpírá Slova-nům vzdělání v jejich vlastním jazyce.

Dokud byl Dobrovský živ, sdíleli se s ním o tyto slovanskopolitické názory právě mužové, kteří mu jinak byli vzdáleni: slovanství Jungmannovo, Markovo, Hankovo má stejný přízvuk rusofilský, jako slovanství patriarchovo. Ale po jeho smrti — a v podstatě poměry se nezměnily v celém následujícím půlstoletí — octli

se v austroslavském táboře duchové Dobrovskému blízcí a sami kopitarovské romantice nepřiliš nakloněni: Palacký a Havlíček. Jejich postavení, značně nevděčné v národě silně sympatisujícím s Ruskem, posilovala carská politika, která nesplňovala u západních Slovanů pranic z nadějí, skládaných do ní od dob Jungmannových.

Slovanské a ruské naděje, které Dobrovský sám v dopisech vyslovoval s nabádavou stručností zdrženlivého ducha, stupňovali jeho přátelé, podléhající již citové i politické romantice, ve výmluvné výlevy bez kritické míry a beze zřetele k skutečným poměrům. Tu uznával obezřetný skeptik a empirický znalec Slovanstva za dobré přitáhnouti poněkud otěže vzletu příliš nedočkávému: stavěl proti panslavistickým tužbám politickým potřebu naukové vzájemnosti, ukazoval, kterak odvěká nesvornost Slovanů stále oslabuje kladné výsledky jejich rozlohy a početné moci, přílišné nadšení pro carské Rusko ochlazoval odkazem na útisk Poláků; nerad slýchal nadsázky o rychlých krocích Slovanstva, které po jeho soudu odporovaly střízlivé skutečnosti, k entusiasmu svého mladého žáka Kopitara dovedl zachovati stejnou kritičnost jako k nadšeným dohadům svého starého učitele Durycha. Osvícený rozum, opírající se o důkladné filologické i historické poznání stál u něho až do posledka na stráž, bránil se, aby cit nestrhl na sebe vládu, a v tom zůstal Josef Dobrovský protichůdcem každé romantiky.

Byly však doby, kdy tato disciplinovaná sebevláda byla Dobrovskému odepřena, a kdy se fantasie a cit vzbouřily jako titanové, dlouho upoutaní v podzemí, pak z podvědomí, dočasně neovládaného a na chvíli zbaveného rozumové censury, šlehaly v dopisech i ve výrocích projevy, přesahující svou visionářskou smělostí, svou závratnou mystikou, svým prorockým chiliasmem i nejnadšenější tuchy romantické. Byly

to namnoze symptomy jeho osudné choroby duševní.

Známe příliš málo chorobopis této nemoci, která poprvé zachvátila mysl a vědomí čtyřiatřicetiletého Dobrovského, pak po osmi letech prudce zatřásla jeho celým organismem a nedlouho před dosaženou padesátkou ho přivedla na práh bláznince, neodvažujeme se tedy souditi o příčinách těžké poruchy, jež v pozdějších dobách jeho života nabyla podoby snesitelnější. I nevíme, zda se Dobrovský nemýlil, vysvětloval-li si svou chorobu kulí, uváznuvší ve svalstvu po osudné ráně na lovu, či zda souvisel otřesený duševní stav s trvalou nemocí ústrojí zažívacího, nebo zda měli pravdu úzkostliví jeho přátelé, kteří přes jeho protesty odvozovali původ nemoci od duševního přepínání, ostatně na tom všem pramálo záleží. V léčení vodou, žinčicí, suchým ovocem poznáváme dietetiku doby, v botanických studiích, v pěstování léčivých bylin, v čištění, čímž hledal rekonvalescent dosíci ztracené duševní rovnováhy, se hlásí rousseauovská nálada, z péče jeho šlechtických příznivců i spanilomyslného doktora Hellda, kteří se ho s krajně trpělivou obětavostí ujímali v nejtěžších chvílích, kdy jeho šílenství nabývalo rázu až pohoršlivého, mluví krásný kult činorodého přátelství, vlastní věku osmnáctému.

Výstřední podivnůstky modrého abbé, který se chystal křísiti mrtvé, zval své hosty, aby odešli oknem prvního poschodí, drhl vlastními vědeckými rukopisy podlahu, náleží v okruh patologie. Literární psycholog

však se nemůže nezastaviti u celé řady příznaků, které ukazují, jak i tento kritický a skeptický duch si osvojil polomystické, polosentimentální rysy, doprovázející zdánlivě tak střízlivou kulturu osvícenskou, a jak u něho prorážely zpod vědomí, jakmile rozum přestal konati přísnou kontrolu. Tu se pak objevilo u Dobrovského zednářské kouzelnictví čísel, písmen, geometrických znaků, mesiášské blouznění filantropické a pacifistické, bezmezná víra v předzvědnou schopnost vlastní inteligence — nebyl to jediný žák Descartesův a Baylův který dlel občas v osidlech nauk cagliostrovských.

A v takové chvíli napsal Dobrovský také své proctví o budoucnosti Slovanstva pro svého učitele slavistiky Durycha do Vídně, jež mimoděk připomíná některé věštby Komenského, nebo romantických mesianistů polských (dne 9. listopadu 1795):

»Co Vy jste o slovanském, všemu národu společném a církevním jazyku ve smyslu historickém bludně napsal, správně jste pověděl ve smyslu prorockém t. j. o době, která se nyní začíná, a ve které národ slovanský daleko široko rozložený pozemi, jméno vezme od Slávy, jelikož Bůh veliké věci na Slovanech a skrze Slovaný zjeví světy působením toho, jež Duch Svatý řídí. Všichni milovníci pravdy a dobra naplnění budou dary, splní se nyní totiž po třetí ono slovo Joelovo: *vyleji ducha svého na všeliké telo*. Každé proctví *tříkrát* se splní, ježto jsou *tři*, kteří svědectví dávají a *troji* jest prozřetelnost boží: přírody čili Otce, milosti čili Syna, svobody a lásky čili Ducha svatého, který vyvolené při-

pravuje na příchod krále člověčenstva, jenž kralovati bude po skončení věku.

Co pak žádný z Vídeňanů nevidí neb netuší začátek strastí? Čta evangelium poslední neděle po německu, nemohl jsem se slzi zdržeti, jelikož neštěstí celé říše německé hrozí.

Do zemí Slovanů, již mír milují, sejdou se všichni vyvolení, jimž rádi práva pohostinská prokážeme. Doufám, že Vybrzo do Čech přijdete. Všechno totiž má se do dřívějšího stavu přivést — když Francouzi, jak snadno se státi může, od hranic německých odrazeni budou, navrátí se české pluky domů, aby synové matky ovdo-
vělé a bez dětí mohli těšiti, jichžto modlitbami zbraně vaše požehnány budou. Divný, neslýchaný, k víře nepodobný (těm, již jedině své síle důvěřují) převrat všech věcí uvidíme všichni, kteří až na konec vytrváme. Mor a hlad nedotknou se nás, ale jiných, když přijde slovo jeho: »Pozná se prorok, kterého poslal Hospodin v pravdě.« (Jerem. 28, 80). Ztratí smlouvolomný král pruský Slezsko, jež ke království českému náleželo, Sas, jelikož špatné rady jeho poslechl, ztratí Lužici. Království České rozmnoží se nesmírně a vyvine se mohutně; Polska, trestaná pro zanedbání řeči mateřské (šlechta totiž milovala více frančtinu, mrav a šat cizí) pokvete opět, ruské carství se rozmnoží a rozšíří až k hranicím Persie a Indie t. j. slovanský národ zpětným chodem se dotkne těch krajín, které původně obýval. Odtud příbuznost jazyků a národů a myslím, že pokynutím Prozřetelnosti, ruská carevna, slovník všech jazyků vydati kázala, který

já správněji po částkách opět vydávati budu. Již se opět chystám na cestu do Ruska se soudruhy prací, které naleznu. Ale dále mi bude cestovati, aby se vidělo, že moudrost Indův, filosofie Řeků, sprostnost evangelia z jednoho pramene vyprýštily a k němu se navracují. Rozsije se tedy světlo s výše po vesmíru dříve, než přijde ten, jenž ve slávě se ukáže. — — —

Co bylo první, bude poslední a naopak. První především budou Čechové, jak kdysi Židé, nejen podle etymologie (Čech-od čítí), nýbrž také podle zachování zděděných po otcích cností t. j. dobromyslnosti, věrnosti a trpělivosti. — U nás Čechů se narodí světlo a již se narodilo, které také k jiným se má rozšířiti, již je vděčně přijmouti chtějí. — O nás však mníme, že řečeno jest: *Bděte, všelikého času se modlice, abyste hodni s námi byli ujiti těch všech věcí, které se budou dítí a státi před synem člověka.*

Radím tedy všem dobrým, aby co možná rychle se do Čech odebrali, anebo cítíce vnuknutí ducha alespoň déle mu neodporovali. Ó, kdybyste, bratře, již zde byl, abych Vám, — ač potřeboval-li byste ještě mého návodu — jsa zasvěcen do všeho, co boží Prozřetelnost s blahem, vykoupením a svobodou národů zamýšlí, ukázati mohl tajemství Písem. Mně se děje totiž to, co se dělo apoštolu Pavlovi. Viděl jsem světlo ne jedenkrát, nýbrž častěji měl jsem sny, vidění, avšak nyní všechno vykládati nemohu. Duch věje, kdy a kde chce.«

Propast téměř nepřeklenutelná zeje mezi těmito chiliastickými výlevy ducha náhle odpoutaného od skutečnosti a mezi střízlivými úsudky Josefa Dobrovského o národních otázkách a vyhlídkách. Mnozí jeho současníci, zvláště z mladšího pokolení, byli citově pobouřeni rozumovým chladem, s nímž se vyslovoval o věcech, jichž sami nedovedli řešiti bez vzrušeného entusiasmu, a podezřívali Dobrovského, že vůbec nemá osobního vztahu k předmětu svého studia.

Jiní šli ještě dále a obviňovali ho ve svém romanticky překypujícím nacionalismu, že jsou mu národnost a zvláště pocit češství zcela lhostejny. Povrchním odpůrcům stačilo k odsudku, že Dobrovský psal svá díla i své listy buď latinsky neb německy a že ke své mateřtině sahal pouze výjimečně a to až na samém sklonku života. Skoro všichni nechávali však bez povšimnutí skrytou bolest doprovázející beznadějnost jeho některých výroků, vyplynuvších ze žalostných národně politických poměrů za postupující germanisace ve františkovském Rakousku. O těchto sporných a nedůtklivých problémech mluvil Dobrovský zřídka a to jenom v dopisových narážkách a příležitostně, takže jest nesnadno sestaviti jeho kusé zmínky v soustavný výklad, k jakému přímo svádějí programní stati a projevy české vlastenecké romantiky z doby jungmannovské a kollárovské.

Probudiv se dosti pozdě k českému národnímu uvědomění, jehož nikdy později nezapíral, procházel mladistvý Dobrovský po dlouhá léta společenským prostředím, které valně nepřálo národnosti. Církevní mezinárod-

nost, vládnoucí v jesuitském řádu, zaměnil za mezinárodnost společnosti šlechtické a za kosmopolitismus »učené republiky«, vedle němčiny a částečně frančtiny, užíval za mladosti latiny jako dorozumivacího prostředku. Státoprávní družina šlechtická, shromažďující se kolem hraběte Antonína Nostice, pěstovala ovšem české vlastenectví a protivídeňské smýšlení a působila tím na mladého učence, paralyzujíc tak vlivy vídeňské osvícenské germanisace, ale tento zemský patriotismus byl zcela rozdílný od národovství, které považuje za svou prapodstatu mateřský jazyk a původní svébytnou vzdělanost. Nevíme, zda kritický abbé soudil o vlastenecko politických otázkách tak uvědoměle jako jeho urozený službodárce, víme však, že ve vědeckých otázkách národní minulosti neprojevil tolik zanícení jako jeho družové Durych neb Voigt.

Avšak český jazyk, který učinil předmětem svého zvláštního a soustavného studia, miloval silnější láskou, než zpravidla lze odborník ke svému pracovnímu objektu, a nebylo věru náhodou, že tak často uváděl jako své heslo statečný verš středověkého nacionalismu českého »vřet každému srdce po jazyku svému.« Studoval s pozorným porozuměním všechny fáze vývoje své mateřštiny, který pokládal za uzavřený, veden zároveň zdravým tradicionalismem i ztrnulou normativností adelungovskou prohlašoval mluvu Kralické bible za stupeň dosažené dokonalosti, na němž dlužno bezvýhradně lpěti. Nepochopil zplna organicky tvořivou schopnost řeči stále ještě živé a tvárlivé a se stejnou

rozhodností, s jakou potíral pitvorné novotvary puristů, odmítal také úsilí o nový spisovný jazyk, opouštějící tradici a způsobilý jednak pro vědecké písemnictví, jednak pro poesii.

Nebyl málo překvapen, když tento jazyk, jež považoval za přesně ohraničený a vývojově uzavřený předmět filologie, projevil před jeho očima vitalitu tak úžasnou, a protože to bylo projevem odporu k vídeňské germanisaci, jíž pohrdl, vítal hnutí, přecházející z okruhu vzdělanců do vrstev lidových. Posloužil mu sám znamenitě svými vědeckými pracemi filologickými a historickými, posílil je svou velkou autoritou ve věcech jazyka, pravopisu, verše, vychoval pro ně ve své přísné naukové škole celou družinu výborných vůdců, stal se na konec spolupracovníkem svých žáků, kteří na starce nezůstali beze vlivu, a podle jejich požadavků začal do první české vědecké revue psát mateřštinou, ať poněkud strohou a málo elegantní.

Nebylo divu, že se starci nelíbilo veškeré vystupování velmi temperamentního mladého pokolení, že osvícenský kosmopolita neschvaloval protiněmeckého chauvinismu, ostatně vychovaného na německých vzorech z válek napoleonských, že spravedlivý humanista káral národní ješitnost, krajanské malichernictví, samolibé zveličování vlastenecké minulosti, že podrážděn označoval mladé romantiky české jako zeloty a jako hlavy do horka nakvašené — spláceli mu ostatně stejnou mincí, jejíž ražbu by bylo nevděčno zkoumat. Zůstával kliden, ano, stavěl se skeptickým tam, kde ohnivé jung-

mannovci projevovali největší míru citového nadšení, ušlechtilé hrdošti nad dosaženým pokrokem, optimistických nadějí, posuzoval chladně nový jungmannovský jazyk obnovené literatury, zavrhoval odbornou českou vědu psanou touto řečí a jevil naprostou lhostejnost duše nepoetické k mladému českému básnictví, které ještě za jeho života se mohlo vykáhati Jungmannovým přebásněním Ztraceného ráje, Kollárovou Slávou dcerou a Čelakovského Smíšenými básněmi. Ani slovíčka uznání nebo povzbuzení nedostávalo se mladé generaci od muže, v němž ctíla patriarchu a jehož kritický soud měl platnost autoritativní, a toto zklamané očekávání přidávalo pelyňku do soudů vlasteneckých romantiků o Josefu Dobrovském, který se v pozdních letech sám vyloučil z plynoucího vývoje české řeči.

Nejinak než jiní z bojovníků v českých Thermopylách měl i on chvíle sklíčenosti a náladové beznaděje, jak poznáváme zvláště z dopisů Kopitarovi v druhém desetiletí devatenáctého věku, kdy se mu věc našeho národa jeví téměř zoufalou, nepomůže-li Bůh. Z takových výroků o situaci v Rakousku Františkově, ozývá se vše spíše než lhostejnost, kterou občas nacházíme za slovy mladistvého Dobrovského z doby josefinské, ale této úzkosti chybí doprovodem energická odvaha vzepříti se, protestovati, napomáhati nápravě — nezapomeňme však, že tu mluví muž již šedesátiletý.

Obranou proti Dobrovského resignované beznaději ozvala se z úst jeho nejvěrnějšího a nejvýznamnějšího českého žáka slavná slova, v nichž cit spojený s vůlí

v nadšenou jednotu zbrojí nejlepší síly v člověku pro věc národní. Za rozhovoru v domě šternberském ostagnaci v Zemském museu projevil dne 20. prosince 1825 dvaasedmdesátiletý Josef Dobrovský zároveň s jedním z hostitelů, třiašedesátiletým Kašparem hrabětem ze Šternberka, zcela pesimistické mínění o vzkříšení a budoucnosti národu českého i o marnosti snah zastavit tento neodvratný běh věcí. Tu mladistvý host domu, sedmadvacetiletý František Palacký, rozhorliv se i na svého učitele, který sám do té doby nic českého nenapsal, zvolal ohnivě :

»Budeme-li tak všichni se chovati, pak ovšem musí zahynouti národ náš hladem duchovním. Já aspoň kdybych byl třeba cikánského rodu a již poslední jeho potomek, ještě za povinnost bych si pokládal, přičiniti se všemožně k tomu, aby aspoň česká památka po něm zůstala v dějinách člověčenstva.«

Všichni vědeckí vůdcové národního romantismu českého byli buď přímo osobními neb myšlenkovými žáky Josefa Dobrovského.

Josef Jungmann, osobně známý s Dobrovským již od let litoměřických, převzal pro obě hlavní díla svého života, pro dějiny literární i pro slovník, nejen podněty, ale i základní plány mistrovny, na nichž pak vybudoval stavby rozsáhlejší, zasvěcené kromě vědy také službě buditelské. Václavu Hankovi určil patriarcha slavistiky, k němuž se mladý student přimkl ještě před odchodem do Vídně, celý životní směr, takže naukové snahy Hankovy nejsou o mnoho více než popularisací filologického úsilí a tvoření Dobrovského, ať šlo o české a slovanské mluvnictví, či o studie jazyka a písemnictví staroslovanského nebo o reformní návrhy pravopisné pro Čechy i pro Slovanstvo ostatní; leckdy stačilo obratnému vědeckému publicistovi, že znovu vydával rozebrané spisy Dobrovského. Pavel Josef Šafařík, který za života Dobrovského v Čechách pobyl zcela nepatrně, neměl k otci slovanských studií přímých vztahů a neprojevil k němu nikdy příchýlnosti; přes to jeho mluvnické zkoumání i jeho dějepisně starožitnické badatelství jest bez průpravy vytvořené Dobrovským sotva myslitelné, a také literárně historický čin jeho mládí souvisel s obdobnou prací starého mistra. Ale právě nejmladší z těchto romantických učenců, František Palacký, našel ke kmetnému náčelníku duchovně kritiky v Čechách nejkrásnější a nejdůstojnější postoj, odvděčiv se hodnocením stejně spravedlivým

jako nadšeným celého jeho národně vědeckého významu za odborný cvik dějezpytný, jež si osvojil v jeho škole, i za společenské styky s pražskou šlechtou, které navázal jeho láskyplným přičiněním — nikdy nepadl ani stín rozladění do jejich sedmiletého přátelství.

Všichni tito mužové přenesli vědecký odkaz Josefa Dobrovského do budoucnosti, obměnivše a doplnivše jej v duchu mladé romantiky, která se po napoleonských válkách rozlila z evropského západu po celém světě slovanském a dovršila obrození slovanských národů, živena jsou zvláště z Jeny a z Vídně. Josef Dobrovský, vědecký důvěrník Grimmův a Kopitarův, posloužil svými studii vydatně onomu historismu, který stál v popředí zájmu naukové romantiky, a nejednou projevil způsobem až horoucím citový zájem o věc Slovanstva. Ale spojení citovosti a historismu, v němž si romantikové v Polsku, na Rusi, v Čechách tak líbovali, bylo mu jako kritickému osvícenci proti mysli. Přísný bořitel legend a lučavkovitý analytik tradice bránil se celou bytostí proti tomu, aby byly staré pověsti obnovovány, aby podání nespolehlivých kronikářů bylo považováno za dějepisný pramen, aby pravěk byl vykrašlován, básnicky doplňován a zaměňován za období průkazně známá. Kdo tak jednal, byl mu jenom báchor-kářem, vlasteneckým blouznílkem, strůjcem lichých a nedůvodných domněnek. Vlastenecky a slovansky oslavné a obranné intence, které neomlouvaly, nýbrž dokonce ozařovaly v očích mladých romantiků podobné pokusy a počiny, jevily se přísnému starci hří-

chem proti duchu svatému, jemuž věrně sloužil, hledaje pravdu nestrannou a bezohlednou, padni komu padni.

Když na sklonku svého života viděl, kterak mladý vědecký svět za vůdcovství Jungmannova opustil jeho chrám, aby sloužil jiným bohům, netajil svého rozhořčení a dával mu výraz perným a štiplavým způsobem, který způsoboval tím větší jitrění, ježto Dobrovský si pro své kritické námitky proti zjevům české literatury zvolil za formu německou kritickou revui, vydávanou ve Vídni. Zdůrazňoval tu s podrážděnou ostroší, co ho dělí od mladých učenců a spisovatelů a sám si zakrýval, v čem jsou jeho epigony a pokračovateli, jako nelítostný pedagog vytýkal jenom jejich chyby, aniž pochválil jejich skutečné přednosti, jevil se podrážděným, ač mu věk i evropská autorita spíše ukládaly zdrženlivou svrchovanost. Z listů, kterými provázel tyto kritické projevy let dvacátých, lze snadno uhadnouti i psychologicky osobní kořeny tohoto trpkého rozladění: cítil se zaskočen a obelhán od svých přímých žáků, horšil se, že zásadní výsledky jeho učeného zkoumání jsou ignorovány, tušil souvislost různých nepřátelských zjevů, která ukazovala, že šik proti němu postupuje sevřeně. Stačí listovati v současných dopisech vlasteneckých romantiků, aby vysvitlo, že se zcela nemýlil: Jungmanna vedla zastrašenost povahy příliš opatrné v nejisté době, že Dobrovského podezřívával z udačství, ramenářský Hanka jednal jinak v soukromí a jinak veřejně, jen aby si zachoval přízeň slovatného starého ochránce i sympatie mladší družiny, kterou

viděl na úspěšném postupu, Šafařík se dal svésti ostrou kritikou Dobrovského, že snižoval jeho národní citi vědeckou kompetenci, Čelakovský v sanguiničnosti pravého temperamentu básnického urážel vynalézavými výrazy duravého starce. Bylo to velice trapné ovzduší nikoliv literárně vědecké polemiky, nýbrž vzájemného nakvašení v společnosti maloměstsky uzavřené a na sebe stále odkázané, Dobrovský měl proti svým odpůrcům nespornou výhodu, že často opouštěl tento úzkoprsý malosvět vlastenecké Prahy předbřeznové.

Kritická stat Dobrovského o praslovanských fantasiích romantického Poláka Rakowieckého zůstane vždy příkladem, kterak vědecká empirie, založená na soudném výkladu pramenů, může rozmetati vrátké domky z karet, vybudované naukovou obrazností za pomoci samolibého citu. Bohatě doložené, ale s nespornou podjatostí koncipované rozbory obou průkopnických literárních dějin, Jungmannových a Šafaříkových, nepostihly zvláštního významu obou děl, jež samostatně postupovala na dráze metodicky ražené samým Dobrovským, třebaže bezspolehlivé akribie starého mistra. Ale daleko nejpamátnější mezi těmito pozdními útočnými i obrannými projevy Dobrovského jsou jeho kritické příspěvky k ocenění podvrženého Libušina Soudu, vložené r. 1824 do polemiky s Rakowieckým a V. A. Svobodou ve dvou revuích vídeňských. Tu učitel podrážděn zbožným podvodem vlastního učenika, ukázal budoucnosti bezpečnou cestu kombinované kritiky vyšší i nižší, jež vedla k důkazu podvrženosti i oněch

hankovských rukopisných památek, které se jemu samému zdály pravými díly písemnictví staročeského. Zde se spojil dějepytce výhodně s filologem, paleograf-psychologem, aby ukulí přesvědčivý důkaz, který tehdy postačil jenom vědecké cizině, nepronikaje však příjemnou mlhou národní samolibosti. Kdykoliv později, prostředky odborně zdokonalenými, byl důkaz ten opakován, byl mu Josef Dobrovský patronem. A to nejen pro vzácné přednosti kritického umu a historicko-jazykovědné učenosti, nýbrž především pro výchovné hodnoty mravní, zvláště pak pro svou statečnou lásku k vědecké pravdě, pro své hrdé opovržení ješitností národní, pro své neúplatné svědomí vlastence bez slabosti, jemuž přece, podle tehdejších jeho slov, »česká sláva národní též ve věcech domácí literatury vždy ležela na srdci.«

Uprostřed prací důvěřivě rozdělaných a vyžadujících namnoze dlouhé řady let stihla pětasedmdesátiletého Josefa Dobrovského nadálá smrt. Zabral se znovu do svého oblíbeného zkoumání, do studia slovanských překladů biblických, sbíral horlivě látku pro slovanské onomastikon, přispíval pilně nejenom do kritických revuí vídeňských, ale i do obou pražských časopisů musejních a to zvláště statmi dějezpytnými a etymologickými, chystal namáhavé vydání letopisů Jordanisových, stejně důležitých pro slavistiku jako germanistiku.

Poslední pout, která jej, hosta u Černínů, na podzim r. 1828 na vždy odvedla z milovaného Klatovska, považoval sám za cestu studijní: v Praze jednal o svém velkém podniku edičním, ve Vídni pracoval v dvorské knihovně s rukopisy a starými texty, z Brna si zajel do Rajhradu za starými letopisy českými, v konventě starobrněnském studoval kodex Pulkavův, pro Kopitara opisoval staroslovanské formule zpovědní, proti novému romantickému dějezpytnému spisu Šafaříkovu chystal si obranný materiál. Ale jeho pobytu v konventě Milosrdných bratří na Starém Brně, kde se v polovici prosince ubytoval, bylo na krátkce: dne 6. ledna 1829 zemřel v zemi, kde před půlstoletím zahájil svou duchovní dráhu a kde později vykonával jediný svůj veřejný úřad. Tam byly uloženy jeho kosti k odpočinku několikrát porušenému, a tam konávají slavisté pouti k jeho náhrobku, na jehož pozadí čtou právem také slova:

Slavica qua patet terra non ignorat.

Kmetný Josef Dobrovský přežil svou dobu a cítil se v posledních letech svého života cizincem v duševním světě, pro nějž však jeho vědecké zkoumání i jeho myšlenkové podněty byly snášely stavivo a připravovaly půdu. Romantičtí vůdcové národního obrození, kteří se u něho vyučili a namnoze prováděli jeho plány, Jungmann, Hanka, Šafařík, se mu odcizili, ba i jeho poslední, nejmilejší a nejvěrnější žák, Palacký, použil naukové výzbroje, získané ve skvělé zbrojnici Dobrovského, ke zcela jiným výbojům, než v jakých se byl jeho mistr osvědčil tolikrát vítězem. Netrvalo dlouho, a mohlo se zdát, že duchovní odkaz patriarchův vymizel docela z národního obrození českého, zvláště když byly obecně přijaty některé romantické hodnoty, proti nimž se stavěl s celou rozhodností: kult autority, přeceňování legend a pověstí, okrašlování dávné minulosti, spoléhání na fantasií a cit při rekonstrukci dějin, nekritická samolibost při zkoumání národního bytu minulého i současného.

Byl to však jenom klam — jeho dědictví žilo ve skrytu, stavšise samozřejmou součástí národní vzdělanosti. Jazykem, který Josef Dobrovský očistil a jemuž dal zákony, ovšem rozmnoženým o požehnaný přínos jungmannovců, psala a tvořila se novočeská literatura, také v pravopise a prosodii udržela se jeho jasná a přesná pravidla. Kritický dějezpýt a zvláště filologie v nejširším smyslu slova zachovaly si v české kultuře mezi vědami vůdčí místo a oplodňovaly nadále svými podněty nejen odborný, ale i veřejný život. Slovanská vzá-

jemnost, pro niž zakladatel slavistiky vytvořil základy naukové a již náležely i jeho citové sympatie, byla nadále oporou českému uvědomění a stala se, prohloubena Kollárem i Šafaříkem, též pro politiku českou oporou a povzbuzením. Kdykoliv bylo, ve všech těchto velmi složitých vztazích vzpomenuto velkého iniciátora, dalo se to nejenom pro jeho starobylou autoritu, známou po celé oblasti slovanské, nýbrž pro povahové vlastnosti muže stejně svobodného jako statečného.

Jevilo se však přirozeným, že se v romantické době národního obrození již nezjevoval jeho osobní typ, podmíněný na pohled úplně osvícenským stoletím osmnáctým, jehož byl Josef Dobrovský tak věrným a důsledným synem: typ rozumového kritika, nedůvěřivého ke všem projevům fantasmie a citu, typ ostrého skeptika, pochybujícího o každé tradici a vrhajícího se na každou pohodlnou iluzi, typ střízlivého milovníka jasné, klidné, prosté skutečnosti. A hle, sotva opadly valné jarní vody romantismu, stanul právě tento typ v popředí našeho života, a též František Palacký, který sedával učenlivě u nohou Josefa Dobrovského, mohl nyní pozdraviti po svém boku Karla Havlíčka. Oba tvůrci české kritiky, vědecké i slovesné, oba odpůrci romantického historismu a sentimentality, oba soudci slovanské vzájemnosti, podávají si ruce přes tři generace jako duchové, spříznění. Není to však typologická náhoda, nýbrž daleko spíše přirozený důsledek toho, že oba za rozličných podmínek dobových a kulturních, v jiné souvislosti dějinné a v různém oboru pracovním zosobňují

mohutně a dokonale tutěž stránku české povahy národní, tak rozmanité ve svých projevech, tak složitě vyhraněné ve své osobitosti.

Genialita a zároveň dějinný význam Josefa Dobrovského záleží však v tom, že to uskutečňoval rozumovou důsledností a mravní opravdovostí v nejkritičtější době přechodu a přípravy, již nebylo ničeho více třeba, než právě tohoto typu, měli se národ obroditi v duchu a v pravdě.

LITERATURA

Souborného vydání děl Dobrovského, zvláště jeho drobných spisů a článků, není. Z rozsáhlé korespondence vydány jeho listy Kopitarovi (*V. Jagičem* v Berlíně 1885 a 1897), F. Durychovi (*Ad. Paterou* v Praze 1895), J. S. Bandtkemu (*V. A. Francevem* v Praze 1906), J. V. Žlobickému (*Ad. Paterou* v Praze 1908), V. Hanškovi (*A. J. Vrtátkem* v Čas. Čes. Mus. 1870), Jak. Grimmovi (*H. Grimmem* v Arch. f. slav. Philol. 1876 a 1877). Významné životopisy: *Fr. Palacký*, Dobrowsky's Leben und gelehrtes Wirken (v Praze 1833), *Vinc. Brandl*, Život J. Dobrovského (v Brně 1883), *V. Flajšhans*, Počátky literární činnosti J. Dobrovského (na Kr. Vinohradech 1895 gymn. program), *tjž*, Spory Dobrovského s Thámem (tamže 1896) a *tjž*, Modrý abbé (v Praze b. r.). Nejzevrubnější ocenění *Janem Jakubcem* v Literatuře české devatenáctého století I. a II. díl (v Praze 1911 a 1917). Z domácích monografií: *E. Smetánka* v Liter. české devatenáctého stol. I. 1 vyd. (v Praze 1902), *Jos. Pekař*, Nejstarší kronika česká (v Praze 1903 o dějezpytných pracích), *Mil. Hýsek*, Jungmannova škola kritická (v Lit. filol. 1914 o kritických pracích), *Fl. Kleinschnitzová*, Dobrovského řeč Über die Ergebenheit der slav. Völker z r. 1791 (v List. filolog. 1918), *Mil. Weingart*, Dobrovského Institutiones (v Bratislavě 1923 a 1925), *V. A. Francev*, Cesta

Dobrovského a hr. J. Šternberka do Ruska (v Praze 1923), *Fr. Kubka*, Dobrovský a Rusko (v Praze 1926); podnětné poznámky i v *Masarykově České otázce* 1895. Z prací cizích nejzávažnější *J. Snegirev*, *Jos. Dobrovský* (v Kazani 1884), *V. A. Francev*, Očerki po istorii česk. vrozozhdenia (ve Varšavě 1902), *V. Jagič*, Istorija slavjans. filologii (v Petrohradě 1910) a *N. M. Petrowskij*, *Kopitar i Institutiones Dobrovského* (v Žurn. minist. národ. prosvěčenia v Petrohradě 1911.)

SEZNAM VYOBRAZENÍ A PŘÍLOH

1. *Josef Dobrovský* (podle Tkadlíkovy podobizny z r. 1821), před titulem.
2. *Darmat na Slovensku*, rodiště Dobrovského.
3. *Titulní list Durychovy Bibliotheca Slavica* z r. 1795.
4. *Nostický palác na Malé Straně v Praze*.
5. *Titulní list prvního polemického spisu Dobrovského* z r. 1779.
6. *Pierre Bayle*.
7. *Hradisko u Olomouce*.
8. *Josef Dobrovský* z r. 1795.
9. *Faksimile rukopisu Dobrovského* z r. 1819.
10. *Faksimile cestovního pasu Dobrovského do Ruska* z r. 1792.
11. *Jos. Dobrovský s přítelem pozoruje na Rusi pomník s domnělými runami slovanskými*.
12. *Titulní list časopisu Slovanka* z r. 1815.
13. *Titulní list díla Institutiones linguae slavicae* z r. 1822.
14. *Mikuláš Aleš: Sv. Cyrill a Metoděj*, kresba z roku 1897.
15. *Faksimile českého rukopisu Dobrovského* z r. 1827.
16. *Konvent Milosrdných bratří na Starém Brně*, kde Jos. Dobrovský zemřel.

17. *Mikuláš Aleš: Staroslovanský pohřeb.* (Z cyklu *Život dávných Slovanů*, kresba z r. 1891).
18. *Původní podoba hrobu a pomníku Jos. Dobrovského* na hřbitově starobrněnském.
19. *Pomník Josefa Dobrovského v Praze v Městském sadě.*

Obrazové přílohy

Tyto nestránkované přílohy byly zařazeny na konec textu. Z odpovídajících stránek je na ně odkazováno.

Ďarmat na Slovensku, rodišť Dobrovského.

BIBLIOTHECA SLAVICA

ANTIQUISSIMAE DIALECTI
COMMUNIS ET ECCLESIASTICAE
UNIVERSAE
SLAVORUM GENTIS.

STUDIO ET OPERA
FORTUNATI DURICH
SOC. SCIENT. BOH. MEMB.
PRIMUM EMITTITUR.

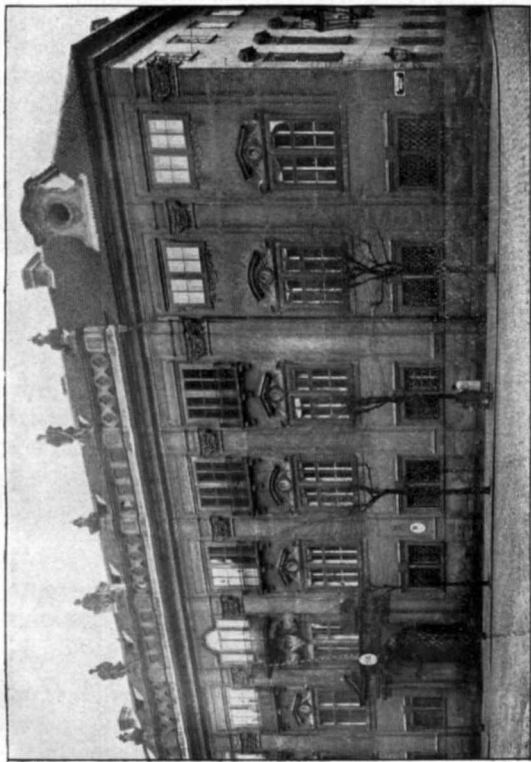
VOLUM. I.

VINDOBONAE,
SUMTIBUS STEPHANI NOVAKOVITSCH,
IN PRIVILEGIATA C. B. TYPOGRAPHIA SLAVO-SERBORUM
M. DCCXCV.

Titulni list

Durychovy Bibliotheca Slavica

z r. 1795.

Nostický palác na Malé Straně v Praze.

CORRIGENDA

IN

BOHEMIA DOCTA BALBINI

JUXTA EDITIONEM P. RAPHAELIS UNGAR CANON.
PRÆMONSTR. SS. THEOLOGIE
DOCTORIS.

Čtyř práce někdo nehaněg, netup,
Věpyš, nedrbeg, nešflub, ze Čej neup;
Ale mášli F čemu od Boha Dat šyc
Věstýš je za to, wydeg, znášli co wjc.

Šymon Lomnický z Budče.

Cum Approbatione Censura Cas. Regie.

Pragæ, 1779.

Titulní list

prvního polemického spisu Dobrovského

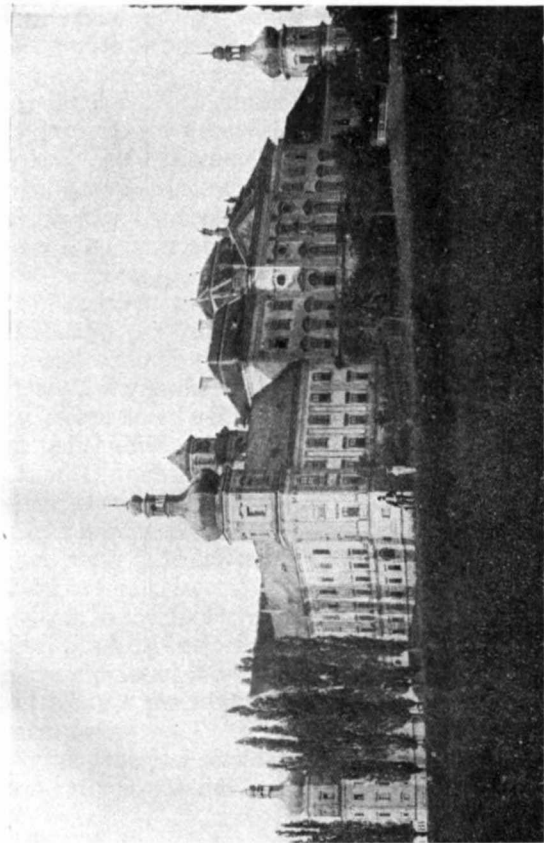
z r. 1779.

*Il fut l'illustre Bayle, honneur des beaux esprits,
Dont l'éloquence, en recherches fertile,
Fait douter qu'à des deux l'exporte en ses Ecrits,
De l'agréable ou de l'utile.*

Gravé par Collaert

Pierre Bayle.

Hradisko u Olomouce.

Io. Berka delitit.

Josef Dobrovský r. 1795.

Par. 174~~28~~ 879 N. 576

Kritische Vorlesung

der
älteren böhmischen Geschichte

von
Johann Friedrich Schönbauer
zu Prag

III.

Wenzel und Dobroslaw.

Der älteste Legendar von S. Wenzel,
als Prober, wie man ~~den~~ ^{den} ~~alten~~ ^{alten} Legendar
für die Geschichte benutzen soll.

Josef Dobrowsky.

Für die Abhandlung von S. Wenzel.
gegeben durch die Mittheilung.

Prag, 1819.

Faksimile rukopisu Dobrovského z r. 1819.

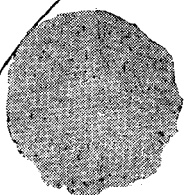
Показу Ся величества

восударини императрицы Силатерины алексэевны
самодержици всероссийской
Итросая Итросая итросая

№ 43082

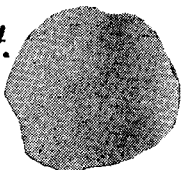
Объявлено чрез сей кому отпущено выдаться надлежитъ что поназатель сево
Богемской Крамечель а выдате нозрѣ добровольной отпущенъ изъ росси. Загра
ницъ и кметѣ выдате съ нижеписаннаго места изъ москвы въ переломъ
Еранцъ въ мѣсяцъ Пржеже вывзрѣ изъ москвы Являеся Ся съ сими Ся
Московской управѣ Благоушнѣ. Довереніе тное отпущенъ подл свободнаго Загра
ницъ протрѣ сими Ся пастарѣ съ приложеніемъ Ся Императорскаго
величества печатк изъ московскаго Евернскаго Правленія декабря
22. дня 1792. года

Ся императорскаго вели
чества всемилостивѣишаго моея
восударыни отъ адмирала
поручика московскаго Евернскаго
Корюка Сятаго равностопа Еонна
Владимиръ Второго Сятеча Сяшава и Сява Сява

Петръ Ланжун

Сакретарь Николай Сявава

№ 874.

Св. патриархъ отроцѣ Захаріи, въ мѣсяцѣ Августѣ
Патриархъ, явилъ Рѣшѣна 26 Октя 1799 г. подл.
Коллежн. Рѣшѣна Ильм. Рѣшѣна

№ 42
Объявлено въ мѣсяцѣ Августѣ, ад. отъ 20 Октя 1799 г.
Рѣшѣна Рѣшѣна 3го г. 1793 г. Рѣшѣна

Патриархъ въ мѣсяцѣ Августѣ, ад. отъ 20 Октя 1799 г.
Рѣшѣна Рѣшѣна 3го г. 1793 г. Рѣшѣна

Joh. Berka f.

**Jos. Dobrovský s přítelem pozoruje
na Rusi pomník s domnělými runami
slovanskými.**

Slovanka.

821

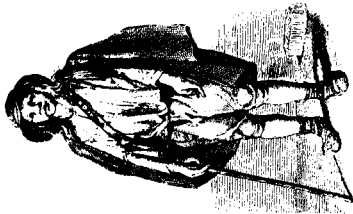
Kennnis der alten und neuen slavischen
Literatur, der Sprachkunde nach allen
Zweigen, der Geschichte und
Hercaphämer

J. Dobrowsky,
der Hs. uhm. Reichthum der Handschriften und
der Handschriften in Ungarn u. d. G.

Stete Sicherung.

Prag, 1815.

Im der kaiserlichen Buchhandlung.

EIN SLOWAK

Titulní list časopisu Slovanka z r. 1815.

JOSEPHI DOBROWSKY
PRESBYTERI, AA. LL. ET PHILOSOPHAE DOCTORIS,
SOCIETATIS SCIENTIARUM BOHEMICAE ATQUE ALIARUM
MEMBRI

INSTITUTIONES

LINGVAE SLAVICAE

DIALECTI VETERIS,

QUAE

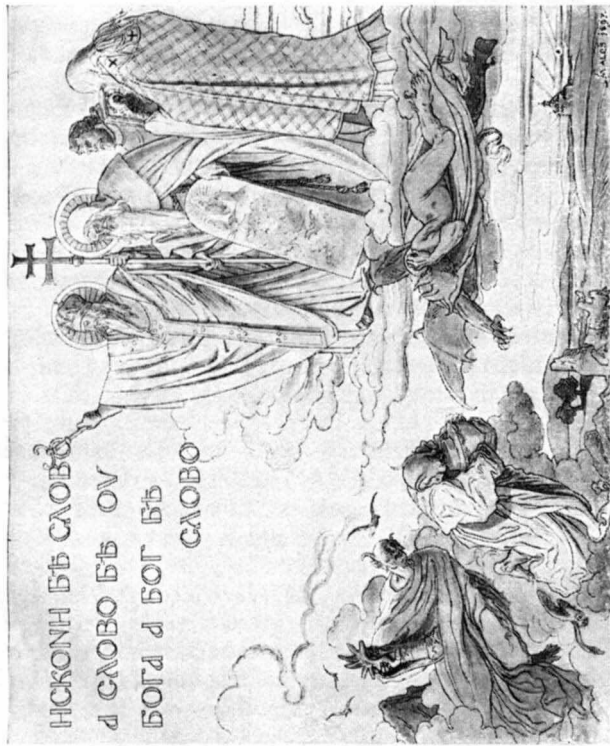
QUUM APUD RUSSOS, SERBOS ALIOSQUE RITUS GRAECI,
TUM APUD DALMATAS GLAGOLITAS RITUS LATINI
SLAVOS IN LIBRIS SACRIS
OBTINET.

~~~~~  
*CUM TABULIS AERI INOISIS QUATUOR.*  
~~~~~

VINDOBONAE,
SUMPTIBUS ET TYPIS ANTONII SCHMID, C. R. P. TYPOGRAPHI.
MDCCCXXII.

Titulní list díla
Institutiones linguae slavicae

z r. 1822.

ИСКОНН БѢ СЛОВО
Д СЛОВО БѢ ОУ
БОГА Д БОГ БѢ
СЛОВО

Mikuláš Aleš: Sv. Cyril a Metoděj.

(Kresba z r. 1897).

Tit. 2. Kapit. 3. Průpisek 1
(18. 45.)

Enf' ml' Enf'ar' vlt' d'k' flujj: Prj: 12827

784

Enf'ar' g'm' g'j' m'j'f'm' d'j'p'm, m'j' f'c' n'c'
m'j' f'l'ow'ar'f'k'j', Enf'ar' z'm'm'j', w' m'j' o'f'c'
d'k' u' l'at'j'z'k' B'at'o' D'j'ch'm'm', B'oh'm'e'm'
B'oh'm'ia, u' k'm'k'k' E'f'j'm', E'f'j'm' f'l'e'
le, ad' E'j'z' d'k' n'az'w'ar'c'. G'm'k' f'c' l'at'j'
n'ic' f'k'k'w'a' m'g'l'it', g'm'm'j' f'c' g'd'k'z', f'c' b'j'
B'oh'm'ia d' f'l'ow'ar'f'k'j' f'l'ow'a' l'at'j', E'f'j'
g'm'm'io' b'yl'e' d'o' f'l'at'k' B'oh'm'ia' a' l'at'j', g'm'm'j' 7 d'j'ch'ar'
en, qu' d'ic'it' i'n't'ep'r'et'at'ur' i'n' l'ing'ua' f'l'at'
r'u'f'ic'a. h'ic' i't'a'q'ue' i'n't'ep'r'et'at'io'ne' a' u'om'ine
D'ei' B'oh'm'ie' d'ic't'i' s'unt' enim

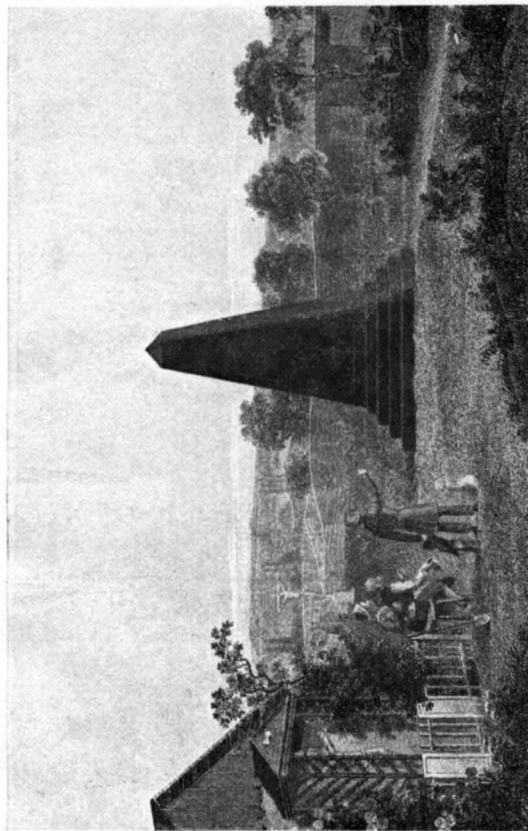
Enf'ar' m'j'f'k' d'ic'it' d'ic'it' n'p'm' g'm'm'io' o' l'at'
f'm'm'it'. f'at't'i' g'p'f' l'at'j'z'k' f'l'ow'ar'f'k' m'm'
g'm'm'j' 7 g'm'm'io' l'ow'ar'f'k' d'c' h'ic' g'm'm'io' g'm'm'j'
g'm'm'it', l'ow'ar'f'k' o'f'l'at'c'o' l' d'ic'j'm' f'm'
d'k'k' p'om'y'f'k' g'j' n'at'o', g'at'k'f'k' g'm'm'io' h'ic' f'l'at'j'
B'oh'm'ie' d'k'k'. E'ni' g'at' d'j'p'w'it'k'k' g'at'k' b'j'f'f'm'
l'at'j'f'k' a' p'ri'f'od'it'j'f'k' g'm'm'io' m'at'g'l'it', m'j' d'j'z'
g'm'm'io' d'j'z' h'ic' d'ic'it' B'oh'm'ie' f'l'ow'ar'f'k' h'ic' g'm'
m'io' h'ic' B'oh'm'ia' f'c' g'm'm'io'w'ala'. Q'm'ia' h'ic'
o' p'at'et' d'ic'it' B'oh'm'ie', d'ic'it'ur' et' t'erra
B'oh'm'ia. G'p'f'it' p'at' d'ic'it' g'at'k'k'z', i'n' h'ic'
l'at'j'z'k' g'm'm'io' d'ic'it' g'm'm'io' g'm'm'io' f'l'ow'
n'ic' t'at' g'at'k'f'k' d' B'oh'm'ie', m'j' m'at'g'l'it' E'f'j'f'
a' g'm'm'io' B'oh'm'ia' i'n't'ep'r'et'at'ur' l'at'j'z'k' g'm'm'
m'j'f'k' m'g'l'it' d'j'z' k'ol'ic'k' l'at'j'z'k' d'ic'it'ur'
f'l'ow'a' f'l'ow'ar'f'k'j', E'f'j'f' a' E'f'j'f' k'm'm'io' l'at'j'
f'l'ow'ar'f'k' B'oh'm'ie', B'oh'm'ia'. M'at' E'z' h'ic' m'at'g'l'it'
m'j'f'k' d'j'z' f'l'ow'ar'f'k'j' f'l'ow'ar'f'k' m'at'g'l'it' 7 d'j'z'k'k'.

Faksimile českého rukopisu Dobrovského

z r. 1827.

Konvent Milosrdných bratří na Starém Brně,
kde Jos. Dobrovský zemřel.

Původní podoba hrobu a pomníku Jos. Dobrovského
na hřbitově starobrněnském.

**Pomník Josefa Dobrovského v Praze
v Městském sadě.**